SZAKDOLGOZAT

Kós Krisztina

Magyar nyelv és irodalom - történelem szak

Onga lakosságának demográfiai változásai a XVIII. században

Szerző: Kós Krisztina

Magyar nyelv és irodalom-történelem szak

Konzulens: Dr. Tóth Árpád

Egyetemi adjunktus

Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék

Miskolc

2010.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék 3

1.Bevezető 4

2. Az anyakönyvi források 6

3. Onga rövid története 8

4.Onga társadalmi rétegei a XVIII. században 11

4.1. Onga birtokosai és nemesei 11

4.2. Jobbágyok és szervitorok 13

5. Onga népessége a XVIII. században 16

6. Közigazgatás 17

7. A református eklézsia 18

8. Az ongai református anyakönyv 20

9. A házassági anyakönyvek 24

10. A születési anyakönyvek 31

11.1. Névadási szokások lánygyermekeknél 33

11.2. Névadási szokások fiúgyermekeknél 35

12. A temetési anyakönyvek 37

13. Természetes szaporodás 40

14. Egyházfegyelem 41

15. Egyéb bejegyzések 43

16. Összegzés 45

17. Resumé 47

18. Bibliográfia 48

19. Függelék 50

1.Bevezető

Szakdolgozatomban lakóhelyem, Onga társadalomtörténetének néhány újkori fejezetével foglalkoztam. Nem számítok tősgyökeres helyi lakosnak, a felmenőim sem itt éltek; anyai nagymamám költözött ide a ’80-as években, majd szüleim is követték 1991-ben. Lassan húsz éve élek itt, és figyelemmel kísérhettem az itteni helytörténeti kutatások kibontakozását, alakulását. A település átfogó története már feldolgozásra került egy monográfiában, amelyhez több különböző témájú publikáció szolgáltatott később adalékokat; viszont még akadnak elemzésre váró passzusok, amelyek fontos kiegészítéseket szolgáltathatnak az eddig meglévő ismeretanyaghoz.

Kutatásom kiindulópontja és egyben legfőbb forrása az 1743-tól vezetett református anyakönyv, amelyet eddig még senki sem tanulmányozott a demográfiai változások középpontba helyezésével, mikrotörténeti szempontból. A dokumentum digitális változatát és egyben a téma feldolgozását is Takács László helytörténész és történelem tanár bocsátotta a rendelkezésemre, akinek külön köszönetet szeretnék mondani.

A vegyes típusú anyakönyv három legfontosabb részéből, a keresztelési, a házasodási és a temetési bejegyzések elemzéséből próbáltam rekonstruálni az ongai lakosság demográfiai változásait a XVIII. században. Az általam legrészletesebben vizsgált időszak húsz évet ölel fel, az 1772 és 1792 közötti esztendőket. Ennek a választásnak egészen prózai indokai vannak: ez egy folyamatosan vezetett és egészben fennmaradt, jól olvasható passzus. Összehasonlítási alapként az azt megelőző időszakot, az 1743 és 1772 közötti intervallumot választottam, amelyről azonban arányaiban kevesebbet lehetett megtudni, mint a század utolsó harmadáról. A hazai szakirodalom néhány témába vágó kutatási eredményére is támaszkodtam.

Dolgozatom a következő elemeket tartalmazza: rövid szakirodalmi bevezető az anyakönyvi források vizsgálatának történetéről és kutatásmódszertanáról. Ezt egy helytörténeti bevezető követi, amelyet a XVIII. századi birtoklástörténetről és a különböző társadalmi rétegekről szóló fejezet követ, amelyben külön hangsúlyt fektettem a nemességre. Az anyakönyv részletes bemutatása után rátérek a három legfontosabb összetevő: a születési, a házasodási és a temetési bejegyzések aprólékos elemzésére,

amelyekből különböző megközelítésű statisztikákat készítettem, összefüggéseket vontam le, és következtetéseket fogalmaztam meg. A dolgozat végén két fejezetet szenteltem az anyakönyv más típusú feljegyzéseinek, az egyházfegyelem kérdését érintő ügyeknek, illetve az „egyéb bejegyzések" kategóriájába sorolt érdekességeknek.

Vizsgálataim eredményeivel egyrészről az ongai helytörténeti kutatásokhoz szeretnék hozzájárulni, amelyek tágabb kontextusba helyezve az országos vizsgálatokhoz is kiegészítést nyújthatnak, különösen a XVIII. századi népesedéstörténethez és a demográfiai változásokhoz kapcsolódóan.

2. Az anyakönyvi források

Az ongai református közösség történetének vizsgálatához a legjobb forrást az anyakönyvi feljegyzések biztosítják. Különösen igaz ez a 18. századra, amikortól rendelkezésünkre áll ez a dokumentum-típus.

A történeti kutatások során először Nyugat-Európában figyeltek fel az anyakönyvek jelentőségére, amelyek a társadalom és a népesedés történetének feltárásához nyújtanak olyan jellegű adatokat, amelyeket más forrásokból nem lehetne ilyen mélységekben felderíteni. A történeti demográfiai kutatások kezdetét és irányvonalait francia tudósok határozták meg. Fleury és Henry olyan módszert dolgoztak ki, amelyeket nem csupán hazájukban, hanem Magyarországon is lehet alkalmazni. Az ún. családrekonstrukciós módszer viszont nálunk nem aratott akkora sikert, mint szülőföldjén.[1] Az előző évben készült egy erre a módszerre épülő szakdolgozat a Miskolci Egyetemen. Verók Zsuzsa Legyesbénye református hitközségének demográfiai változásait elemezte 1853 és 1949 között.[2] A helyi kutatások kapcsán az 1960-as évektől több módszer meghonosítása is napirenden van hazánkban, ilyen a családrekonstitúció mellett a mobilitás, a munkaszervezet, a háztartások és a családok szerkezetének vizsgálata.[3]

A magyarországi történeti demográfiai kutatásoknak köszönhetően ismerhetjük a legtöbb hazai vallás és felekezet legkorábbi anyakönyveit is. A folyamatosan bővülő elemzésekből átfogó képet kaphatunk a hazai anyakönyvezési gyakorlatról.

A keresztelési anyakönyveket tartják a három fajtából a legmegbízhatóbbnak. A családrekonstrukciós elemzéseknél jelent problémát az, hogy a XVII. században és a XVIII. század elején csak az apa nevét és a gyermek keresztnevét tüntették fel, amely csak

[1] Kováts Zoltán: *Az egyházi anyakönyvek forrásértékéről* = Rácz István (szerk.): *Parasztság és magyarság*, Debrecen, 1989., 69-79.

[2] Verók Zsuzsa: *Legyesbénye református gyülekezetének demográfiai változásai*, Miskolci Egyetem,2009. (szakdolgozat)

[3] Benda Gyula: Egy mezővárosi közösség rekonstrukciója 1700 és 1850 között – Kérdések és lehetőségek Keszthely példáján = Benda Gyula: *Társadalomtörténeti tanulmányok*, Bp., Osiris, 2006., 409-417.

később egészült ki az anya nevével.[4] Az ongai anyakönyvben is ezzel a problémával kellett szembesülnöm, ezért azt nem lehetett a családrekonstrukció módszerével elemezni. Dolgozatomban leginkább a kvantitatív módszer érvényesül.

A házasságkötési anyakönyveknél a legfőbb hiányosságot a házasságra lépők életkorának a hiánya jelentette. Ez is tipikus probléma a hasonló korú forrásoknál, viszont a mobilnak tekinthető frigyek feljegyzése nem maradt ki.

A halotti anyakönyveknél a kritikai szemléletre érdemes odafigyelni, Kováts Zoltán megállapítása alapján ezeket vezették a legkisebb pontossággal, akár mindössze 50-60 %-os megbízhatósággal.[5]

Az esetleges pontatlanságok és hiányok ellenére azonban „… az egyházi anyakönyvek változatlanul a népesedéskutatás legfontosabb forrásai maradnak. Magyarország Európában az a legkeletibb ország, ahol még lehet anyakönyveken nyugvó történeti demográfiai kutatásokat végezni a XVII. század második felére és a XVIII. századra.”[6]

[4] Kováts Zoltán: Az anyakönyvek, mint a történeti források a magyar történet kutatásában = Barna Gábor – Szabó László (szerk.): *Az anyakönyvek, mint a történeti kutatások forrásai*, Damjanich Múzeum, Szolnok, 5-18.

[5] Kováts Zoltán: Az anyakönyvek, mint a történeti források a magyar történet kutatásában = Barna Gábor – Szabó László (szerk.): *Az anyakönyvek, mint a történeti kutatások forrásai*, Damjanich Múzeum, Szolnok, 5-18.

[6] Kováts Zoltán: *Az egyházi anyakönyvek forrásértékéről* = Rácz István (szerk.): *Parasztság és magyarság*, Debrecen, 1989., 77.

3. Onga rövid története

A település rövid történeti és tulajdonjogi vázlata előtt szeretném térbeli elhelyezkedését is bemutatni. A mai Onga Miskolctól tíz kilométerre helyezkedik el, északkeleti irányban; több irányból is megközelíthető. A régi Abaúj vármegye területéhez tartozott, annak is déli részéhez, a szikszói járáshoz, amely határos volt az akkori Borsod és Zemplén vármegyékkel is.[7]

A falu története egészen a neolitikumig nyúlik vissza, vagyis több ezer éves. Az első írásos emlék azonban jóval későbbről származik. Az ún. Váradi Regesztrumban szerepelt Onga neve először, amely 1222-re datálható. A középkorban több alakváltozattal is említették a település nevét. Ezek a következőek voltak: Unga, Vnga, Wnga, Hunga. Kiss Lajos kutatásai szerint személynévből vált névadással településnévvé.[8]

A falu gyakran cserélt gazdát a középkorban és az újkorban egyaránt. A XIII. században az Aba nemzetség birtokaihoz tartozott és a forrói alesperesség részét képezte, majd a Fony családé lett, akiktől 1352-ben a Czudarokhoz került, akiket birtokperben Luxemburgi Zsigmond erősített meg tulajdonukban. Ekkoriban többször is Borsod vármegyéhez sorolták Ongát. [9]

A Hunyadiak idején a település mai területén több kisebb helységet is említettek. Birtokosaik között voltak a Perényiek, Brankovics György, a jászói prépostság és a gombaszögi pálosok is. Az utóbbiaktól került 1550-ben a Bebek családhoz.

Még 1439-ben örökölt kisebb területet a Daróczy-Tybold család is. Őket azért érdemes kiemelni, mert a 18. század végéig megtaláljuk őket a helyi birtokosok névsorában. (A család neve a mai Tibolddaróc község nevében is fennmaradt, amely kb. 50 kilométerre található Ongától nyugati irányban.)

1470-ben kihalt az egyik legjelentősebb birtokos család, a Czudarok fiúága, és ezzel leányágon öröklődött tovább a falu a Rozgonyiak számára, akik katolikus templomot is emeltek. A sors fonákjának is tekinthető, hogy a família utolsó nőtagja, Rozgonyi Kata,

[7] Takács László: *Onga története*, Onga, 1998., 25.
[8] i.m.: 31.
[9] i.m.: 43.

1523-ban annak a Báthori Andrásnak lett a felesége, akivel az egész Báthori család és annak minden birtoka, így Onga is, áttért a református vallásra.[10]

A falu tulajdonjogi helyzete nagy változásokon és módosulásokon esett át a XVI. század második felében. A dolgot csak bonyolította, hogy a török hódoltság korában a terület a különböző seregek találkozási és ütközőpontjává vált. Ebben az időszakban Onga Szikszóhoz tartozott, amely ugyan a király tulajdonát képezte, a budai pasa mégis megtehette, hogy a hódoltsági községekre jellemzően, adót követeljen a területtől. Ebből a szituációból következett az 1588. október 8-9-i szikszói csata, amely valahol a két település között zajlott le, és Ongán jelentős pusztítással járt. [11]

A XVII. századi ismereteink is elég hiányosak a településre vonatkozóan. A század elején, a 15 éves háború alatt Onga a törökök kezére került, a közepéről pedig fennmaradt egy urbárium. Az időszak főbb birtokosai: az Ongai család, amely leányágon a Szirmayakra hagyta területeit; a Csernelházi Csernelek; a Négyessy-Szepessy család. Közülük több család a következő században is a birtokosok között volt számon tartva. Szepessy Pál részt vett a Wesselényi-féle összeesküvésben, melynek napvilágra kerülése után gazdasága a Szepesi Kamarához került, amely ezeken több felmérést is végzett. Ezekből részletes ismeretek származnak településünkkel kapcsolatosan is. A település az 1680-as évek első felében majdhogynem elnéptelenedett.[12]

A XVIII. század sem indult sokkal kedvezőbben. „Itt vezetett át az a fontos útvonal, ami Ónodot, Miskolcot, illetve Szerencset és Tokajt, a Rákóczi-szabadságharc jelentős településeit összekötötték. 1706 októberében maga a fejedelem, II. Rákóczi Ferenc is megszállt Ongán. Az itteni táborozásának története az 1706-os hadjárathoz köthető."[13] A fejedelem seregében egyébként több helyi katona is szolgált, akik közül többeket is név szerint ismerünk. Ez a harcias időszak nyilvánvalóan nem kedvezett az amúgy sem túl jó állapotban lévő falunak, de mégis sikerült átvészelnie, nem úgy, mint több hasonló kisebb településnek.[14] A XVIII. század egyéb vonatkozásait, a társadalmi és vallási történéseket részletesebben a dolgozatom következő fejezetében fejtem ki.

[10] Takács, 1998. 44.
[11] i.m.: 46-47.
[12] i.m.: 48-58.
[13] i.m.: 63.
[14] i.m.: 63-65.

A következő jelentős időszak az 1848-49-es szabadságharc eseménysorozatához kötődik. Az 1848-as év utolsó hónapjában élénkültek meg a környéken a hadmozdulatok, amelyek osztrák részről Schlick altábornagy, magyar oldalról pedig a honvédelmi miniszter, Mészáros Lázár nevéhez fűződnek. A helyszín ismét a Szikszó és Onga közötti terület volt, ahol sajnos a honfitársaink vereséget szenvedtek. Földrajzi adottságai, nevezetesen Miskolchoz való közelsége miatt 1849-ben megélénkültek a csapatmozgások a településen. Híres történelmi személyek is megfordultak itt, többek között Görgey Artúr is, akiről a XXI. században az általános iskolát is elnevezték. Forrásokban bővelkedik ez az időszak, tudjuk, hogy többen is részt vettek a harcokban, akiknek emlékművet is állítottak a Művelődési Ház előtti téren.[15]

A XIX. században politikatörténeti szempontból több említésre méltó dolog nem esett Ongán. A következő nagy eseményt az I., majd a II. világháború jelentette. Mindkét alkalommal kijutott a szenvedés a településnek; a hősi halottaknak emlékművel tisztelegtek, amelyen mind a 36, illetve 47 név olvasható.

Ezután Onga jelenkori története következik, amelyre nem térnék ki részletesen, mert nem tartozik dolgozatom témájához.

[15] i-m.:65-73.

4.Onga társadalmi rétegei a XVIII. században

4.1. Onga birtokosai és nemesei

A település tulajdonjogi helyzete a korábbi századokban sem volt mindig egyértelmű, ez viszont felfokozódott a 18. században.

Több, egymásnak ellentmondó forrás és adat tárgyalja ezt az időszakot. Egyesek szerint (például Pesty Frigyes) a török kiűzését követően lakatlanná, pusztává vált Onga területe. Mások ezt megcáfolják, és azt állítják, hogy 1720-ban curiális település volt, amelyet három nemes lakott. Ezt több forrás is alátámasztja, például egy országos összeírás, illetve Szepessy Pál végrendelkezése 1711-ből. 1722-ből a falu individuális összeírásának adatait ismerhetjük,[16] amelyben a nem birtokos nemességet gyűjtötték össze, név szerint a következőket: Balogh István, Tóth János, Hajdú István, Végh György, Horváth Mihály. Ezekkel a családnevekkel (a középsőt leszámítva) 1743 után is találkoztam a forrásban. Az viszont biztos, hogy a század közepén jelentős változások zajlottak, ugyanis számottevően megnőtt a falu lélekszáma, amely Darvas Józsefnek és Fáy Andrásnak volt köszönhető. [17] Mindezt jól bizonyítja az 1743-tól rendelkezésünkre álló református anyakönyv, amely szerint az adott évben két házasság köttetett, ami ugyan nem számít soknak, viszont tizenkilenc gyermeket kereszteltek. Ezek az adatok ráadásul az 1751-es betelepítés előttről valók! Ezzel arra szeretnék utalni, hogy nem tartom valószínűnek, hogy pár évvel korábban lakatlan lett volna a település. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az itt lakók mind ehhez a vallási felekezethez tartoztak volna, csupán ennek az egyháznak az adatai maradt ránk ebből az időszakból. A felekezeti megoszlásról később részletesebben is lesz szó.

A birtokosok és nemesek közül a Nagyréthei Darvas család kitüntetett figyelmet érdemel, hiszen a XVIII. és a XIX. század legmeghatározóbb református ongai családját tisztelhették bennük a helyiek. Egészen messziről, a magyar korona országainak déli részéről származtak, majd a XVII. században Nógrád megyében töltöttek be fontosabb

[16] Takács László (szerk.): Válogatott források Onga történetéhez 1222-1956., OKE, Onga 2003.

[17] Takács, 1998. 79.

megyei tisztségeket. Darvas (II.) József 1751-ben kapta meg örökbirtokul a nádortól Ongát, ezután indult el egy nagyobb betelepítési hullám. Két generáció alatt ugyan felaprózódott a birtok, viszont a leszármazottak a XVIII. század végén is a legnagyobb ongai földbirtokosoknak számítottak. A família több tagjának a nevével az elemzett időszak során is többször találkoztam. Ők Darvas (I.) József gyermekei, (II.) József és (III.) Ferenc, valamint feleségeik Váradi Kata, Plathi Mária, Gerleni Anna, illetve Vatay Krisztina és Fáy Erzsébet.[18] A család sokadik generációs utódai még a XX. században is itt éltek.

Nagyobb birtokkal még a Négyessy-Szepessy, Csernel, Máriássy, Daróczy, Szirmay, Mocsáry és Vatay családok rendelkeztek. A legtöbb família örökség és rokoni kapcsolatok révén vált tulajdonossá, és a XVIII. század folyamán némelyik el is vesztette azt.

A már említett 1720-as összeírás még csak három ongai nemest említett, a század második felére viszont megnőtt a számuk. A szikszói járás nemesi összeírásaiból több év taxás nemeseinek a névsorát tudhatjuk meg a XVIII. századból. 1743-ban hatan voltak, Végh István, György és fia, Végh Mihály kocsmárosa, Vadnay János és Négyesi János. 1749-re kisebb változás történt: Végh István, György özvegye, Mihály kocsmárosa, Négyesi és Vadnay János, Csató István. 1758-ra két főre módosult a számuk: Végh Mihály és Fóris Mátyás, amely 1766-ban Farkas András testvérével egészült ki. 1785-ből Bíró Ádám, Kántor János és György; 1791-ből pedig Kántor György, István és József és Remenyik István.[19] Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a XVIII. században nem csupán a nagybirtokos nemesség összetétele és birtokállománya módosult, hanem a jobbágysággal hasonló szinten élő, taxás nemesek is változatos képet mutatnak az összeírások tanulsága alapján.

A korszak egyik fontos forrása II. József király 1787-es népszámlása, hiszen ebben nagyon részletes adatokat találni. Például megtudjuk, hogy az adott évben „693 lakosból 29 nemes férfi találtatott Ongán, akik közül a három legjelentősebb földesúr: Darvas József, Vatay Pál és Balogh István.”[20]

[18] i.m.: 110,
[19] i.m.: 106-107.
[20] i.m.: 107.

Egy 1799-ből származó református összeírásból pedig az derül ki, hogy 67 nemes lakta a falut. Ez a szám természetesen már a teljes családokat jelentette, és nem csupán a férfiakat. Ezekből az adatokból Takács László azt a következtetést vonta le, hogy az Abaúj vármegye egész területére jellemzően, 10-12% körül mozgott a helybeli nemesek számaránya a teljes lakosságéhoz viszonyítva.[21] (A magyarországi arány 4-5% körül alakult.)

4.2. Jobbágyok és szervitorok

Ebben a században már nemcsak a nemesekről, hanem a társadalom alsóbb rendjéről, a parasztságról is képet kaphatunk, hiszen Mária Terézia királynőnk uralkodása alatt urbáriumot vezetett be; ez az 1767-es rendelkezés pedig lehetővé tette a jobbágyok összeírását.

A kilenc pontos kérdőívet Ongán is kitöltötték, a nevezetes nap 1772. március 9-e volt. Ettől az évtől kezdtem részletesebben vizsgálni az anyakönyvet, mert ez az összeírás gazdasági szempontból jól kiegészíti az adatokat. Ebből a kérdőívből rengeteg érdekes információt ki lehet nyerni a gazdasági állapotokra vonatkozóan is, én viszont csupán a társadalmi oldalát próbálom hasznosítani.[22]

Balogh Istvánnak egy jobbágya volt, név szerint Fekete András. Ezzel Balogh István a harmadik legnagyobb gazda a településen.

Vatay Pálnak már nagyságrendekkel több jobbágya volt,[23] ez szám szerint négy örökös és tizenkilenc szabadmenetelű jobbágy, összesen huszonhárom, amellyel Vatay Pál a második helyen áll. Jobbágyai közül némelynek nem magyaros hangzású neve volt, amelynek akár

[21] i.m.: 108.
[22] i.m.: 114-116.
[23] Örökös jobbágyok: Fónagy Gergely, Fekete György, Tóth Ferencz, Nagy Gergely. Szabadmenetelű jobbágyok: Fekete Márton, Jámbor András, Becse István, Kerékjártó Péter, Erős János, Astoffer József, Becse György, Bérét Ferenc, Molnár János, Elias János, Tóth György, Bazsó János, Tóth István, Kerékjártó Mihály, Czeglédi István, Majoros Sándor, Fekete István, Fabermaj István, Létay András

a korabeli írásmód is lehet a magyarázata. Másrészt az anyakönyv elején említésre kerülnek orosz szántóvetők, de az Astoffer, Elias vagy a Fabermaj vezetéknév nem szláv hangzású.

A Darvas család jobbágyainak számbeli fölénye könnyen bizonyítható, hiszen az irat tanulsága szerint [24]összesen 28 jobbágyuk volt, amelyből hatan örökösök, huszonketten pedig szabadmenetelűek voltak. Viszont itt meg kell jegyezni, hogy ez az egész családot jelenti, és nem csupán egy főt, mint az előző két esetben! Itt találkozhatunk először asszonynevekkel is. Érdekes megfigyelés, hogy a két különböző típusú függési viszonyban lévő jobbágyok között gyakoriak a rokoni viszonyok a vezetéknevek alapján.

A pár évvel későbbi, 1787-es népszámlálás is ezt a három földesurat, illetve családot emeli ki, amiből arra lehet következtetni, hogy ebben a húsz éves periódusban nem sok változás történt a földbirtokok tulajdonlását illetően.

A zsellérekről sajnos nem tudósít a Mária Terézia-féle összeírás, viszont országos adatokból le lehet vonni néhány konzekvenciát. „A XVI. század elején még száz telkes jobbágyra általában kb. 20-30 zsellér esett. 1770 körül országosan az arány már 3:2 a jobbágyok, 1848-ban 3:2 a zsellérek javára."[25] Az ongai zsellérekről megbízható forrás csak az 1830-as évektől létezik.[26]

Létezik több összeírás a servitorokról[27] is, amelyek közül csak az 1779-es évre vonatkozó személyeket említeném meg: „A Fóris-féle zálogbirtokos Lázár Áron zsidó, Darvasék Tóth András nevű mészárosa, Darvasék kocsmárosa a hídnál, Kis István kocsmáros a hídnál, Bére János kocsmáros a Veremaljánál, Jákob Sámuel zsidó kocsmáros, Kis János a Darvasék árendás kocsmárosa, Vatay féle zsidó"[28]

[24] Örökös jobbágyok: Kertész Gergely, Végh János, Nagy Pál, Vincze János, Nagy Gergely, Kertész István. Szabadmenetelű jobbágyok: Kis Mihály, id. Kis János, Jobbágy György, Kántor János, Kiss János, Szilvássy István, Molnár János, Bódvay János, Kerékjártó János, Nagy Pál, Gulyás János, Varga Ferencz, Kurucz János, Zajacz Jánosné, Berecz János, Iglai Jakabné, Bodnár János, Mészáros Pál, Molnár Mihály, Pál István, Décsei János, Pásztor György

[25] i.m.: 123.

[26] i.m.: 123-126.

[27] familiáris, szolgáló, valamilyen szolgai függésben lévő személy

[28] i.m.: 93.

Ennek az adatsornak az az érdekessége, hogy három zsidót is említ. „… a tehetősebb földesurak (és most már nemcsak a nyugat-magyarországiak) jövedelmük növelése érdekében kezdték birtokaikon letelepíteni, vagy inkább letelepülni hagyni a zsidókat. A zsidók a jogi (és a tényleges) védelem fejében (…) különféle címeken taksákat fizettek, földeket kisebb regálékat béreltek, és többnyire ugyancsak haszonbérleti formában különféle kisipari és szolgáltató-kereskedelmi tevékenységet folytattak."[29] A szolgáltató tevékenység egyik kitüntetett példája a kocsmáltatás; a másik pedig, a zálogbirtokos, a pénzügyi szolgáltatásokhoz köthető. A XVIII. századi számarányukról sajnos alig tudunk. A 19. századi vallási megoszlásról viszont vannak információink, ezek szerint 1844-ben 4,96%, 1861-ben 4,74%, 1890-ben pedig 5,9% az izraelita vallású ongaiak száma.[30] Ez a tendencia nagyjából megfelel a reformátusok számbeli változásaival.

[29] Haraszti György: A zsidóság visszatérése Magyarországra a 18. században. 362. = Faragó Tamás (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete a 18-19. században*, Bp., 2004., I.

[30] Takács, 1998.103.

5. Onga népessége a XVIII. században

„A lakosság számára vonatkozó első hiteles adat II. József 1787-es népszámlálásához kapcsolódik. E szerint Ongán 117 házban 693 lakos élt."[31]

Ezután sajnos sokáig nem történt meg a népesség összeírása szisztematikus, országos szinten. Viszont fontos forrásoknak számítanak a XVIII. század végén elkezdett protestáns összeírások, amelyek legalább ezt a vallású populációt számba vették, viszont ezek is csupán 1799-től állnak rendelkezésünkre.

Az 1799-es protestáns összeírás alapján készített korfa mégis hasznos az általam vizsgált időszakhoz is, mert következtetéseket lehet belőle levonni. „A korfáról első pillanatra látható, hogy a társadalom nem elöregedett, a népesség korösszetétele fiatalosnak mondható. A fiúk és lányok születési száma közötti ingadozás érdekes, de nem megmagyarázható. A munkabíró korú (15-59 éves) lakosság a népesség 54,9 %-át, az öregek 3,3 %-át, míg a gyerekek 41,8 %-át tették ki. (…) Látszik, hogy 1785 és 1790 között megugrott a születések száma. Másfélszer több gyerek született ebben az időszakban, mint a megelőző öt évben."[32] Ez a kijelentés nem támasztható alá a keresztelési mutatók alapján, ugyanis a bejegyzések szerint nem nőtt meg ugrásszerűen a születések száma; viszont az valószínűbb, hogy több gyermek érte meg a 10-14 éves kort.

A következő századtól bővült a rendelkezésre álló források száma és fajtája is. Ismerünk adatokat országos népszámlálások, protestáns összeírások alapján, valamint Fényes Elek munkája alapján. Az 1844-es adatok szerint Ongán 625-en laktak;[33]eszerint bő ötven év alatt megfogyatkozott a helyi lakosság. Ezért valószínűleg a hagyományos népességfogyasztó tényezőket, a járványokat és természeti katasztrófákat lehet felelősségre vonni.[34]

[31] i.m.: 86.
[32] i.m.: 91.
[33] Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja geographiai tekintetben, Bp., 1844 – idézi: Takács 1998., 103.
[34] Takács 1998., 98-102.

6. Közigazgatás

A XVIII. században Onga közigazgatásának is egyik alappillére volt az ún. falugyűlés, ahol megvitatták a fontosabb teendőket, és megválasztották a helyi tisztviselőket. A legfontosabb tisztség a bíró, a falu vezetőjéé volt, aki általában egy évig viselte a hivatalát. Mellette létezett a jegyző, az esküdt és a kisbíró pozíciója is.

„A faluközösség feladatai sorába beletartozott a kor értékrendje szerint kialakított tisztességbeli normák védelme, az emberek megnevelése, ha kellett, büntetése a társas kapcsolatok zavartalansága feletti őrködés is. Az erkölcsi szférán belül a nemi erkölcs foglalja el az első helyet."[35] Az egyházfegyelemmel összefüggésben a falu morális hozzáállására is fény derül.

1772-től ismerjük – igaz kissé hézagosan, de legalább - név szerint a falu elöljáróit. A lista a következő az elemzett húsz évből: „1772: Molnár Mihály, 1775: Fónagy András, 1776: Molnár János, 1778: Kis János, 1779: Nagy Gergely, 1781: Fekete István, 1787: Becse György, 1789: Fészki József"[36]A listát az 1784-es tisztviselővel tudnám még kiegészíteni, ő név szerint Kántor János volt.

Ezek a nevek fontosak a születési anyakönyvi adatoknál, hiszen némely bíró nevével jó néhányszor találkoztam a keresztapák listájában; például Kis Jánost nyolcszor választották ki erre a feladatra, míg Becse Györgyöt tizenháromszor. De bőven akadt példa arra, hogy nótáriusok, kurátorok vagy egyházfik tartották a csecsemőket a szentelt víz alá. A keresztszülői kapcsolatháló Ongán is nagy jelentőséggel bírt, akárcsak a Benda Gyula által elemzett Keszthely városában, mert az ebből és az egyéb kapcsolatokból létrejövő relációs háló jelentősen befolyásolta a valós csoportviszonyokat a közösségen belül.[37]

[35] Balázs Kovács Sándor: *Protestáns etika – paraszti erkölcs* = Faragó Tamás (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete a 18-19. században*, Bp., 2004., I.

[36] Takács, 1998. 83.

[37] Benda Gyula: Patrónusok vagy komák – A keresztszülői kapcsolatháló Keszthelyen (1740-1849) =Benda Gyula: *Társadalomtörténeti tanulmányok*, Bp., Osiris, 2006., 519-547.

7. A református eklézsia

A történelmi bevezetőben is említésre került, hogy Onga lakosságának nagy része már a XVI. században tért át a megreformált vallásra a Báthori család jóvoltából. Innentől egészen a XIX. század végéig ez a protestáns felekezet tudhatja a legtöbb hívőt a magáénak az ongai populációból.

A XVIII. század nagy helyi földbirtokos családjai is alapvetően mind reformátusok voltak (leszámítva néhány családtagot, például *tekintetes Vatay Pál úr keresztény párját, tekintetes Márjási Krisztina asszonyt*), ráadásul az 1751 után megindult betelepítések során is protestáns vallású emberek érkeztek településünkre, ami nyilván nem volt véletlen.

A százalékos megoszlás megbecsléséről is ennek a századnak a végéről van lehetőség. Takács László állapította meg az 1787-es országos népszámlálás és az 1799-es protestáns összeírás adataiból, hogy 1787-ben 80% körül lehetett a protestánsok aránya.[38]

Az református egyház anyakönyvei 1743-tól állnak a rendelkezésünkre, köszönhetően a helyi lelkészeknek, illetve a különböző egyházi rendelkezéseknek. „A magyarországi anyakönyvezési gyakorlatot még a tridenti zsinatot jóval megelőzően az 1515. évi veszprémi egyházmegyei zsinat készítette volna elő, hiszen már ekkor intézkedtek a kereszteltek feljegyzéseiről."[39]

A protestánsok XVIII. századi magas számaránya a következő században folyamatosan csökkent, az 1800-as évek végére pedig a népesség fele volt csak a református vallás híve. A változást a következő adatok is jól demonstrálják a protestánsokat kiemelve: „1787: 80%, 1844: 74%, 1861: 69,6%, 1880: 69,6%, 1890: 60,5%, 1900: 50,3%"[40] A XX. század folyamán a római katolikus egyház híveinek számaránya nőtt meg jelentősen.

[38] i.m.:102-103.

[39] Kováts Zoltán: *Az egyházi anyakönyvek forrásértékéről* = Rácz István (szerk.): *Parasztság és magyarság*, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1989., 70.

[40] Takács, 1998.103.

A XIX. század másik módosulása, hogy a korábban meglévő református, katolikus és kisszámú zsidó hívő mellé evangélikusok és görög katolikusok is társultak. A nem református felekezetek lelki gondozását a környékbeli települések lelkészei látták el.

8. Az ongai református anyakönyv

Az ongai református anyakönyv első bejegyzései 1743-ból származnak. Ezzel nem sorolható a legrégebbi ilyen felekezetű dokumentumok közé, hiszen az eddigi kutatások alapján a mai Magyarország területén a legkorábbi református anyakönyvet Kiskunhalason lelték fel, amelyet a dátumok tanulsága szerint 1678-tól vezettek.[41]

Küllemét tekintve az anyakönyv egy nem igazán vaskos füzet. Körülbelül 140 oldalnyi terjedelmű, ami megmaradt belőle. Ez sincs mind teleírva, sok oldal üres. Nem tartozik hozzá borító vagy fedőlap, amely megóvhatta volna a különböző sérülésektől. Ma már természetesen jobban odafigyelnek az állagmegőrzésre. Az oldalak nagyjából A4-es méretűek, annál valamivel keskenyebbek; lassan háromszáz évesen elszürkültek, foltosak, a szélek rojtosak. A számozás a jobb oldali lapok jobb felső sarkában található, nyomtatott arab számokkal, ezért szerepelnek a bal oldali lapok 2.a, 3.a, stb. megkülönböztető elnevezéssel, amelyet a 2007-ben készült fotók alapján a digitális változatban használtak.

Sajnos több része is eléggé megrongálódott az idők folyamán, ezért kutatás céljából nehezen hasznosíthatóak, ezért nem lehet napjainkig folyamatában végigkövetni a különböző demográfiai változásokat. A füzetben egyébként is főleg a XVIII. századra vonatkozó adatok szerepelnek. A XIX. század elejéről a konfirmáltak nevét őrzi.

Az első oldal szinte olvashatatlan. A következő oldal (2.a) a XVIII. századi lelkipásztorok egy részét sorolja fel. A név szerint ismert lelkészek az 1743 és 1792 közötti fél évszázadban húszan voltak.[42]

---

[41] Kováts Zoltán: Az egyházi anyakönyvek forrásértékéről = Rácz István (szerk.): Parasztság és magyarság, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1989., 71.

[42] Kisiri … (?), Megyaszai János (az 1740-es évek elejéig), Erdélyi János (? – 1746-ig), Bényei György (1746-1747), Bendé András (1747-1749), Tsay Sámuel(1749-1750), Szakolcai András (1750-1751), Göböly István (1751-1752), Sebők Péter (1752-1753), Ináncsi Mihály (1753-1758), Kovács Mihály (1758-1760), Kérész István (1760-1762), Mukutsi Antal (1762), Marasi András (1762-1764), Parcsik Sallai Pál (1764-1768), Sárai Sámuel: (1768-1772), Kertész Gergely (1772-1777), Csonka János (1777-1780), Helmeczi Dakó István (1780-1792), Fazekas György (1792-1794)

A 2. és a 3.a oldal szintén a lelkészekkel foglalkozik, mégpedig a javadalmazásuk tételes felsorolásával, amelyből több következtetés is levonható a korabeli társadalom összetételére vonatkozóan.[43]

„*Ongai Helvetica Confession lévő (?) Ecclésia ugyan azon Confession lévő maga Lelki Pásztorának esztendőnként fizetései.*

Minden Szántövető ember ideértvén a Lutheránus Atyafiakat is Őszi Búzát tartozik adni egy köblöt, Tavaszt egy vékát, Pénzt tizenhat pólturát.

Gyalogszerés ember fizet őszi búzát két vékát, Tavaszt egy vékát, pénzt tizenhat polturát. Szolga legény őszi búzáz egy vékát, pénzt nyolc poltúrát.

Pápista és Orosz szántövető ember,(mint hogy (?) az egyházi szolgának szolgálattyával élnek, miként az Harangozás és egyéb e féle accedálvám ehez az ő megegyezett akarattyokat).Őszi Búzát fizet két vékát, Tavaszt fél vékát, Pénzt nyolc poltúrát.[44]

Szolga Legény őszi búzát fél vékát, pénzt négy poltúrát."

Eszerint a XVIII. század közepe táján a nem nemesi származású ongai lakosság a lelkésznek fizetett javadalmak alapján három rétegre oszlott a tevékenységi körük alapján: szántövetőkre, gyalogszeresekre és szolgalegényekre; és megkülönböztették a zömében református népességtől a más felekezetűeket, a római katolikusokat és az ortodox kereszténységet is. Bár ez utóbbiak százalékos számaránya elenyésző volt. A különböző egyházi szolgáltatásokért a következőképpen kellett fizetni:

„*Egy Prédikatióval temettetett Halottúl a Prédikatióért három Márjást tartozik ki ki adni. Templomban véghez vitetendő Esketéstül egytül egytül három Márjást, kendőt egyet. Háznál (…) esketéstül egy tallért.*

A harmadik oldalon az oskola mestereknek járó fizetséget olvashatjuk, amelyben már nincs különbségtétel a felekezeti hovatartozás alapján, csak foglalkozás szerinti kategóriákat állítottak fel. Az ellenszolgáltatásokban eltérést még a gyermekek neme és tudása szerint tapasztalhatunk.

[43] Az idézeteket a lelkészek írása szerint betűhűen közlöm; viszont az érthetőség kedvéért a központozáson kiegészítéseket hajtottam végre.
[44] poltura = 18. századi magyar pénznem, amely egy garassal vagy három krajcárral volt egyenértékű.

„Oskola Mester uramnak, ki is notarius hivatalt is tartozik az Helységben véghez vinni, fizet az Helység E képen:

Minden szántóvető ember (…) tartozik adni egy véka őszi búzát. Gyalogszerés ember őszi búzát fél vékát. Szólga Legény őszi búzát egy negyed rész vékát. Őszi vetést (maga adván Mester 's notárius uram magvat) tartozik az Helység tenni hat vékát. Tűzifát ád öt szekérrel. Kaszást ád hármat.

Prédikatiós Halott felet lejendő énekléséért Mester uramnak nyolcz poltúrát. Prédikátió nélkül temettetendő Halott felett lejendő énekléséért négy poltúrát.

Abecista Férjfiú Gyermek tanításáért egytűl egytűl, ha szintén olvasnais egy márjást. Rudiniomistarúl két márjást. Grammatistátúl három márjást.A leány gyermektűl egy aránt két márjást. És ezen kívül minden férjfiu és leány gyermektűl sabatbale helyet egy véka (…) életet tartozik adni."

A 4.a oldalon „*Az Úr Asztalához valók*"-at láthatjuk az 1744. december 24-i állapot szerint:

„*Egy ezüst aranyos pohár, Egy ezüst aranyos tányérka. Ólom kanna kettő. Ólom tányér egy. Kendő vagyon az egyik ezüst s arany fonallal varrot, A Második Arany fonallal varrot Harmadik zöld selyemmel s arany fonallal varrot, Negyedik fejér része fatyol, Ötödik Török forma kendő, Hatodik fejér selyemmel varrot kendő"* [45]

A lista az évek során még kiegészítésre került, mert folyamatosan ajándékokkal bővült a repertoár, amelyet az anyakönyvbe lelkiismeretesen bevezettek a prédikátorok a megfelelő rovatba.

Az említésre került állapotokat – a lelkész és az iskolamester fizetségét, valamint az egyházi javakat – egy másik forrás is alátámasztja. Rendelkezésünkre áll egy 1759-ből származó egyházlátogatási jegyzőkönyv, *canonica visitatio*, amely a fentebb említetteken kívül még az egyházi épületeket és birtokokat is számba veszi.[46]

[45] o.r.a.: 4a
[46] Takács László (szerk.): *Válogatott források Onga történetéhez 1222-1956*., OKE, Onga 2003., 20.

Az ötödik oldalon egy későbbi lista szerepel, amelyet 1781. november 18-án foglaltak írásba, az akkori ongai nemes eklézsia konzisztoriális személyeinek névsorából. Összesen tizenkilenc nevet tartalmaz, amely azért jelentős, mert ebből megismerhetjük a századvégi nemesi famíliák nagy részét. A következő családnevek olvashatjuk: Borsos, Becse, Molnár, Kis, Kerékgyártó, Czeglédi, Nagy, Fekete, Gál, Décsei, Tót és Végh. Ez a felsorolás fontos adalék a XVIII. századi ongai nemesség történetéhez.

A tényleges anyakönyvi bejegyzések a 6.a oldalon kezdődnek 1743-as évszámmal, amelyek valószínűleg Erdélyi János prédikátorsága alatt íródtak, bár az előző tiszteletes, Megyaszai János hivatali idejének sem ismerjük a pontos végét. Nagyfokú szerénységre vall, hogy a feljegyzéseket megkezdő, a javadalmazásokat rendszerező lelkész nem szignálta az általa készített dokumentumot. A táblázatos formát alkalmazta oldalanként három-három rovattal: „*Házasúltak, Születtek, Az Úri Szent Vatsorával élni kezdettek",* majd a 6. oldalon folytatódott: „*Isten Ditsőségére ajándékoztak, Elestek és poenitentiát tartottak, Meghóltak"*. Ez a gyakorlat érvényesült egészen 1752-ig, Bényei György, Bendé András, Tsay Sámuel, Szakolcai András és Göböly István lelkipásztorságának idején.

Sebők Péter idején, 1752-től váltást történt, ő csak a születéseket szedte táblázatba, mégpedig „*Édes Atyák, Fiak, Leányok, Kereszt Atyák, Kereszt Anyák, Dies Natus"*[47] felosztásban. Majd 1758-ig folyóírással, táblázatok nélkül láthatjuk a demográfiai eseményeket, abban az évben viszont visszatért a korábbi, hatos felosztású séma egészen 1762-ig; onnantól viszont nehéz logikát találni a történések kaotikus felsorolásában. Újabb rendszerrel majd 1772-től találkozhatunk.

Több érdekes bejegyzéssel is találkoztam a kutatásom során, amelyek nem tartoznak a szigorúan vett anyakönyvi bejegyzésekhez. Például némelyik prédikátor külön feljegyezte, ha valamelyik hívő valamilyen egyházi vétséget követett el, vagy verseket faragott. Ezekre a kuriózumokra a szigorúan vett anyakönyvi bejegyzések tárgyalása után visszatérek.

[47] o.r.a.:13.

9. A házassági anyakönyvek

1743 és 1772 között a házasságkötések számának vizsgálatára nyílt leginkább mód, ezért ebből próbáltam meg következtetéseket levonni. Az időszak elején és végén található egy három-három éves intervallum, amikor egy frigyet sem szentesítettek az ongai református lelkészek. Ez a hossza miatt számít furcsaságnak, mert egyébként egy-egy év kimaradás nem lenne feltűnő, még akár a század utolsó harmadában sem. Az ongai lakosság ráadásul meglehetősen mobilis volt a párválasztás szempontjából, ezért nehezen magyarázhatóak ezek a kihagyások. A legszembetűnőbb érték viszont az 1756-os adat, amikor 17 pár mondta ki a boldogító igent; ilyen számmal később sem találkoztam. Ez valószínűleg az 1751-es betelepítés eredményének tekinthető.

Az általam részletesebben vizsgált húsz évben, tehát 1772 és 1792 között a házassági anyakönyvek több eltérést is mutatnak. Ez nem csupán a három lelkész – Kertész Gergely, Csonka János és Helmeczi Dakó István – különböző gyakorlatából adódik, hanem egyénenként is változott a bejegyzési mód; például a szöveg elrendezésében, amely néhol táblázatos formában került lejegyzésre, máshol pedig folyóírással.

Ami minden esetben megegyezik az a házasulandó felek, a vőlegények és menyasszonyok nevének feltüntetése, illetve a házasságkötés dátumának szerepeltetése, hónapra, napra pontosan megadva.

Eltérések szép számmal találhatóak, kezdve a fejléccel, amely *házasodtak házasultak* formában is szerepel. Sok esetben feltüntették a mennyasszonyok édesapjának a nevét, mégpedig olyan formában, hogy például *Kurutz János leánya Mária*, illetve a hajadon lánya kifejezés is gyakran szerepel.

Az elemzett húsz év során heterogén és homogén házasságkötésekkel is találkoztam, amelyek nem vallási vagy felekezeti alapon egyeznek, vagy különböznek, hanem lakóhely szerinti eltérésekre utalnak. Vallási értelemben vett vegyes házasságról egyáltalán nem esett szó az anyakönyvben, ezért felekezetileg vegyes frigyekről nem beszélhetünk ebből az időszakból. Mind a vőlegényeknél, mind a mennyasszonyoknál feltűntették a származást, amelyeknél három variáció fordult elő. A típusok a férfiak szempontjából lettek felosztva, mert maga az anyakönyv is így említi a jelenségeket.

Az általam első típusnak nevezett halmazba a nem Ongán lakó vőlegények, illetve az általuk kötött házasságok tartoznak, amikor is a „*vitte*” kifejezés szerepel, miszerint a feltüntetett lakóhelyükre elvitték a mennyasszonyt, vagyis hogy a házasság ugyan Ongán történt, de az ifjú pár nem itt kezdte közös életét.

A második típus a „*hozta”* kifejezéssel fémjelezhető. Ez azt jelentette, hogy a vőlegény ongai származású volt, a mennyasszony pedig más helyről érkezett. Ebben az esetben is feljegyezték a lelkészek – ha tudták persze – az arák édesapjának a nevét. Az első és a második típus tekinthető a lakóhely szempontjából heterogén vagy exogám házasságnak.

A harmadik fajta, tehát a homogén típus, mely esetben mindkét házasulandó fél ongai származású volt. Ezt sokszor a „hazavitte” kifejezéssel is jelezték.

Összességében megállapítható, hogy Onga lakossága mobilis volt a házasságkötések szempontjából, mert számos példa akadt arra, hogy vagy a vőlegény vagy a menyasszony más településről származzon. A legények gyakrabban érkeztek máshonnan a menyegzőre; többen származtak a szomszédos Csanálosról, Gesztelyből, a távolabbi Kistokajból (kb. 15 km), Bőcsről (kb. 14 km), Kakról (ma Hernádkak, kb. 7 km), Vámosról (ma Sajóvámos, kb. 12 km). Egyszer-egyszer pedig a közeli Arnótról (kb. 5 km), Szikszóról (kb. 9 km), Alsóvadászról (kb. 15 km), Berzékről (kb. 16 km)), Szirmáról (ez lehet a mai Miskolc-Szirma vagy Szirmabesenyő), Aranyosról (ma Bükkaranyos, kb. 24 km), és a messzibb Tiszakesziről (kb. 55 km), Becskeházáról (kb. 66 km), Semjénről (kb. 108 km),Balajtról (kb. 33 km), Dadáról (ma Tiszadada, kb. 88 km) jöttek a házasságkötésre. A menyasszonyok származási helyei részben fedik a már felsoroltakat, Csanálos, Gesztely, Bőcs, Kistokaj, Sajóvámos, Szikszó; illetve még előfordult Aszaló (kb. 12 km), Alsózsolca (kb. 8 km), Miskolc (kb. 10 km), Diósgyőr (ma Miskolc része, kb. 16 km), Szerencs (kb. 27 km) és Alsódobsza (kb. 14 km). Három olyan helyet találtam, amelyeket ma már nem találhatunk meg a térképen: Bánfalva Nagymihály és Székely.

Érdekes vizsgálati szempont lehetne a házasságra lépők életkora, ezt viszont csak két év során jegyezték fel, 1776-ban és 1777-ben. Különös, hogy ez Kertész Gergely prédikátorságának a végén fordult elő. Felmerül a kérdés, hogy ha tovább marad ebben a pozícióban, akkor tovább gazdagodhattunk-e volna ezekkel a fontos adatokkal?

Furcsa jelenség az 1789-től előforduló tanúk feltüntetése, amely abból a szempontból rokonságot mutatott Kertész Gergely újításával, hogy Helmeczi Dakó István prédikátorságának utolsó esztendőiben bukkan fel. Elképzelhető, hogy az egyházlátogatások következtében egészítették ki és bővítették a feljegyzéseiket. A lelkész ugyanis már kilenc éve töltötte be hivatalát és három évvel később távozott posztjáról. Az utána következő Fazekas György nem követte az általa megkezdett gyakorlatot, és a tanuk neve ismét elmaradt. Az adott három évben viszont eltérően a mai szokástól házasságonként három tanú neve is szerepel még akkor is, ha a vőlegény vagy a mennyasszony nem Ongáról érkezett.

Az alábbiakban évről-évre haladva emelném ki az anyakönyv változásait és érdekességeit.

1773-ban tíz házasságkötés történt, amelyek közül mindhárom típusra akad példa.[48] Ezeket hiteles adatoknak vehetjük abból a szempontból, hogy innentől Kertész Gergely kézírásával készültek a bejegyzések, amelyekhez az eltelt közel kétszázötven év kegyes volt. A vőlegények édesapjának nem szerepel megnevezése, nem úgy, mint a menyasszonyoknál. Négy esküvő az egyes, míg másik négy frigy a kettes típusba sorolható, szintén heterogén származásúak a felek. A harmadik típusba pedig két házasság tartozik. Érdekes képet mutat a házasságkötések dátuma, hiszen a későbbi, megfigyelt gyakorlattól eltérően egész évre szóródnak. Mégpedig olyan megoszlásban, hogy a tízből öt januárra és februárra esik, amikor az elkövetkezendő években is a legtöbb frigy fog datálódni. Egy májusi dátum szerepel még, illetve három őszi, amelyek a későbbiekben csak ritkán vagy egyáltalán nem fognak szerepelni.

1774-ben[49] Kertész Gergely nem jegyezte fel a mennyasszonyok édesapjának a nevét, egy esetet leszámítva, amikor Sebő Julianna esetében megjegyezte, hogy nemes Vitárius János mostohalánya. Ilyen megjegyzéssel többet nem találkoztam, az örökbefogadott gyermek valószínűleg kuriózumnak számíthatott, ezért érdemelhetett külön bejegyzést. A dátumok illeszkednek a kialakulóban lévő sémába, vagyis mind a hét kivétel nélkül januárban és februárban történt. Ez úgy valósulhatott meg, hogy egy napon nem csupán egy, hanem akár három frigy köttetett, amelyet a lelkészek gyakran az *eadem* kifejezéssel jelöltek, amikor nem írták ki újra a már szereplő dátumot. Ez a szokás, vagyis az év elejére, a téli

[48] o.r.a.: 26.a
[49] o.r.a.: 27.a és 27

hónapokra eső házasságkötések jellemzőek voltak a vidéki életre, amikor a hosszú téli hónapok szürkeségét lakodalmakkal színesítették. A másik indok pedig a munkák szünetelése volt, hiszen dologidőben a különböző mezőgazdasági tevékenységek élveztek elsőbbséget.

Itt találkozhatunk először a vőlegények foglalkozásával, akik ráadásul a legnagyobb földesurak szolgálatában állottak. A két példa Kováts Mihály, aki Darvas Úr kertésze volt és Molnár György, aki Vatay Pál béreseként dolgozott.

1775-ben ismét csökkent a házasságkötések száma.[50] Dátum szerinti megoszlásban az ötből négy januári, illetve februári, az ötödik pedig májusi. Az egyik vőlegénynél feljegyezték az apa nevét is. Nagy Jánosról van szó, aki Nagy István fia volt. Erre azért kerülhetett sor, mert sok Nagy vezetéknevű élt ekkoriban Ongán; ezt jól láthattuk a nagyobb földesurak jobbágyainak felsorolásaiból is, illetve a nemesi eklézsia konzisztoriális személyeinél is.

1776 a már említett nevezetes év, amikor szerepel a házasságkötő felek életkora is. A leányok szokás szerint a huszonötödik, a legények pedig a harmincadik életévükig kötötték meg első frigyüket. A közösség erkölcsi kötelességének tekintette, hogy akár megszégyenítéssel is buzdítsa, sarkallja a megfelelő korúakat a párválasztásra. A késlekedőket akár ki is rekeszthették.[51] Ezt az aspektust sajnos nem tudtam megvizsgálni, mivel csak két egymást követő évben jegyezték fel az ifjú párok korát.

Ebben az esztendőben csak két frigy köttetett, ezért ez sajnos nem tekinthető reprezentatív mintának. Az első január 24-én történt. A vőlegény Tóth Mihály, 19 éves, az ara pedig Kis Dávid leánya Erzsébet Bőcsről, 18 esztendős. Ez egy második típusú frigy. A második február 14-re esett. A fiú Pap György, 18 esztendős Darvas József úr gulyása, a leány pedig Détsei János leánya, Erzsébet, 16 esztendős. Ők mindketten ongai lakosok voltak, vagyis György „*hazavitte*" Erzsébetet.[52]

1777-ben az ötből kettő házasságnál tudhatjuk az életkorokat, a vőlegények 27, illetve 26, az arák pedig 38 és 24 esztendősek voltak, mindketten özvegyasszonyok. Ebben az

[50] o.r.a.: 28.a

[51] Jávor Kata: A magyar paraszti erkölcs és magatartás = Faragó Tamás (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete a 18-19. században*, Bp., 2004., I.

[52] o.r.a.: 29.a

esztendőben Kertész Gergelyt leváltotta Csonka János, aki Sályból érkezett majd Hídvégre távozott, és három éven át töltötte be Onga lelkipásztori tisztségét.[53] Elődjétől eltérően kevesebb megjegyzést és kiegészítést fűzött a bejegyzéseihez.

1778-ban mindössze öt házasságkötés történt[54]; dátum szerit kettő januárban, egy februárban, a negyedik márciusban, az ötödik pedig a szokásostól eltérően ősszel, azon belül is szeptember hónapban köttetett. A mennyasszonyok különös hasonlósága, hogy az ötből hárman árvának, félárvának számítottak, hiszen hármójuk édesapjának a neve előtt szerepel a néhai jelző. Az egyik vőlegény származását illetően bukkanhatunk különös megjegyzésre. A Horvát Ferentz neve előtt szerepel az Új Magyar vagy Czigány kifejezés. Azt nem tudtam sajnos megfejteni, hogy ez az összetétel mire utalhat.
1779-ben hat pár mondta ki a boldogító igent.[55] Két vőlegény „ifjú" előnevű volt; három menyasszony pedig ismét árva vagy félárva. Mind a hat házasságkötés januárban, illetve februárban történt. Február harmadikán és tizedikén két-két pár is egybekelt. Az utóbbi esetnél az ara, a néhai Kántor István özvegye volt, vagyis itt találkoztam először özvegyi házasságkötéssel. Ez volt Csonka János prédikátorságának utolsó éve.
A következő esztendőben, már Helmeczi Dakó István lelkészsége idején,[56] a házasulandó felek származása igen változatos képet mutat. Három vőlegény választott más településről feleséget. A dátumokról megjegyezhető, hogy az első hat frigy párosával köttetett januárban és februárban, egy-egy pedig májusban és augusztusban.

A következő évben, 1781-ben stagnált a házasságkötések száma.[57] Két páros lakodalom volt az esztendőben, a nyolcból hét esett januárra és februárra. A nyolcadiknál pedig nem tudjuk a dátumot, pedig ez lehetett a legnevezetesebb frigye az évnek. A vőlegény ugyanis nemzetes nemes Darvas Ferenc földesúr tiszttartójaként dolgozott, név szerint nemes Csobádi Nagy István, arája pedig a Miskolcról érkezett, szintén nemesi származású Csorba Zsuzsanna volt. A házasság érdekessége, hogy lakóhely szerint heterogén, társadalmi származás szerint pedig endogám volt, mert ugyanabból a rendből, a nemességből került ki mindkét fél.

[53] Takács, 1998. 185.
[54] o.r.a.:31.
[55] o.r.a.:34.a
[56] o.r.a.:36.a
[57] o.r.a.:38.a

1782-ben megdöbbentő visszaesés tapasztalható a házasságkötések számában, ugyanis mindössze két bejegyzésről van tudomásunk.[58] Felmerül a kérdés, mi lehet ennek a csökkenő tendenciának az oka? Esetleg hiány lépett fel a házasulandó korosztályban? Gondolhatunk nőkre és férfiakra egyaránt, ezt viszont a korábbi évek tapasztalatai alapján a környező településekről lehetett volna pótolni.

1783-ban ugrásszerű növekedés tapasztalható, hiszen tizenhárom pár mondta ki a boldogító igent.[59]Ráadásul nagyon rövid időn belül, az utolsó frigy március elsejére esett; rekordnak számít az is, hogy ebből három dupla és egy tripla lakodalom is történt. Érdekes, hogy minden évben találkozhatunk a korábbiaktól eltérő településnevekkel. Ezt magyarázhatja a földrajzi mobilitás, vagy a korábbi rokoni kapcsolatok megléte. Két, társadalmilag exogám házasság köttetett, mert egy nemes legény és egy nemes leány is rangon alul házasodott. Az év legnagyobb lakodalma a legutolsó lehetett, amikor Vattay Pál földesúr leányát, Erzsuska kisasszonyt adták össze Szikszai György dadai földesúrral.

Az 1784-es év több érdekességet is tartalmazott.[60] Nyolc párt eskettek meg, amiből négy alkalommal szolgálólányt vettek feleségül. Az egyik, Mezei Mária, a bőcsi Varannay urat szolgálta; a másik, Farkas Erzsébet a tiszttartónál volt; a harmadik, Nagy Mária, Kulin Ferencnél; a negyedik, Szentkrányi Zsuzsanna, pedig magánál a prédikátornál. Nem tartom kizártnak, hogy azért kerülhetett sor a leányok foglalkozásának a megjelölésére, mert a lelkész is érintett volt az egyik esetben. Az ongai vőlegények ettől az évtől kaptak „díszítő jelzőt", „*helységünkbeli becsülletes legény"*-ként kerültek az anyakönyv lapjaira. Hét frigy az év első két hónapra esett, az utolsót, a legrangosabb április tizenkilencedikén tartották. (Elképzelhető, hogy helyi szokássá vált a nagyobb földesurak családjából később, a hagyományos időpontoktól eltérően házasodni.) Vattay Krisztinát, Vattay Pál másik leányát adták hozzá nemzetes vitézlő Szemere Lászlóhoz, akinek a származása nem került feljegyzésre, viszont egy egyedülálló kiegészítés igen. Eszerint a pár előző év december huszonkettedikétől „*lekötelezte magát*", vagyis ekkor történt az eljegyzés.

1785-ben semmilyen szokatlan bejegyzést sem találtam, ekkor még tizenegy pár mondta ki a boldogító igent. Ezután jelentős visszaesést tapasztaltam, 1786-ban és 1788-ban nem

[58] o.r.a.:40.a
[59] o.r.a.:42.a
[60] o.r.a.:43

kötöttek Ongán házasságot, 1787-ben is csak egyet. Erről az időszakról maga a prédikátor emlékezett meg egy versben. (Az Egyéb bejegyzések fejezetben erre még visszatérek.)

1789-től szerepelnek az esküvői tanúk nevei; a mai szokástól eltérően hármasával is, és előfordult, hogy a vőlegény vagy a menyasszony lakóhelyéről érkeztek ide a nevezetes napra.

Összegzésként elmondható, hogy elég nagy eltérés mutatható ki a különböző évek házasságkötési számai között. Az értékek egy és tizenhárom között szóródtak. Összesen száznyolc alkalommal mondták ki az ongai református lelkész előtt a boldogító igent 1772 és 1792 között. Származásilag vegyes az összetétel; a menyasszonyok közül huszonketten származtak tizenhat különböző településről, a vőlegények közül pedig harmincegyen érkeztek tizennyolc eltérő helyről. Ha arányaiban tekintjük ezeket az adatokat, akkor megállapítható, hogy az esetek ötven százalékában volt idegen eredetű az egyik házasulandó fél; ez a szám azt mutatja, hogy nagyon is mobilis volt településünk a házasságok tekintetében. A helyi lakosság házasságra lépő korosztálya eszerint kevés volt ahhoz, hogy a nősülni és a férjhez menni szándékozó korosztály igényeit kielégítse; ez nem mondható ritka jelenségnek az adott korban.

10. A születési anyakönyvek

Az anyakönyv születésekkel és keresztelésekkel foglalkozó bejegyzései tartalmazzák a legtöbb adatot, amelyből számos párhuzamot lehet vonni. A történeti demográfiával foglalkozó történészek szerint ez a legmegbízhatóbb része az ún. vegyes anyakönyveknek, hiszen erre egészen a kezdetektől nagy hangsúlyt fektettek a lelkészek. [61] Ongán 1743-tól eleinte táblázatos formában jelenítették meg a született gyermekekre vonatkozó adatokat. Az anyakönyv elején, a hat-oszlopos táblázatból a „születtek" rovat foglalta el a második helyet, amely szerencsére a legterjedelmesebb hasáb volt. Felépítése szerint először a napot és a hónapot adták meg, az utóbbiakat latinos írásmóddal, szeptembertől sokszor a következő formában: *7bris* - szeptember, *8bris* - október, *9bris* - november, *xbris* – december. Aztán az apa neve következett, azonban az anyáét csak jóval később, az 1780-as évektől kezdődően kezdték el feltüntetni. Ez nem számított ritkaságnak a korban, a történészek a demográfiai kutatások során hasonló eredményre jutottak. Az apa neve után állt a „fiacskája" vagy „fia" illetve „leánya" megnevezés. Ezután a gyermek neve szerepelt, amit a „keresztatya" (sokszor rövidítve: *K.attya*) valamint annak neve követett. Legvégül a „keresztanya" (*K.annya*) névvel vagy csak „felesége" megjegyzéssel íratott.

1772-től csupán kisebb változás tapasztalható a születési anyakönyv vezetése területén. A hat oszlopos táblázat megrövidülve a felére csökkent (születtek, házasultak, megholtak). 1773-tól a „születtek" hasáb az első helyre lépett, amit 1775-től „születtettek" cseréltek a feljegyzők (számomra ez a változás nyelvtani szempontból nem tűnik logikusnak). 1779-ben a táblázat folyóírássá vált, és kiegészült a „kereszteltettek" megjegyzéssel. Majd pedig 1788-tól csak ez utóbbi maradt a fejlécben. 1792-ben Fazekas György visszaváltott a születtek és kereszteltettek verzióra. Kertész Gergely korától a hónapok nevét kétféleképpen írták. Egyrészt a régebbi számos verzióval, másészt a teljes betűs változatot használták.

[61] Kováts Zoltán: Az egyházi anyakönyvek forrásértékéről = Rácz István (szerk.): Parasztság és magyarság, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1989., 69-79.

Több táblázatot is készítettem, amelyek a születések számát és nemek szerinti eloszlását szemléltetik. Minimális eltérés jelentkezhet az adatok között, mivel volt olyan eset, hogy csupán a gyermekek nemét jelölték, név nélkül; sőt arra is akadt példa, hogy csak a születés tényét írták fel. (Ezt általában a halva született vagy még a keresztelés előtt elhalálozottak esetében tették.)

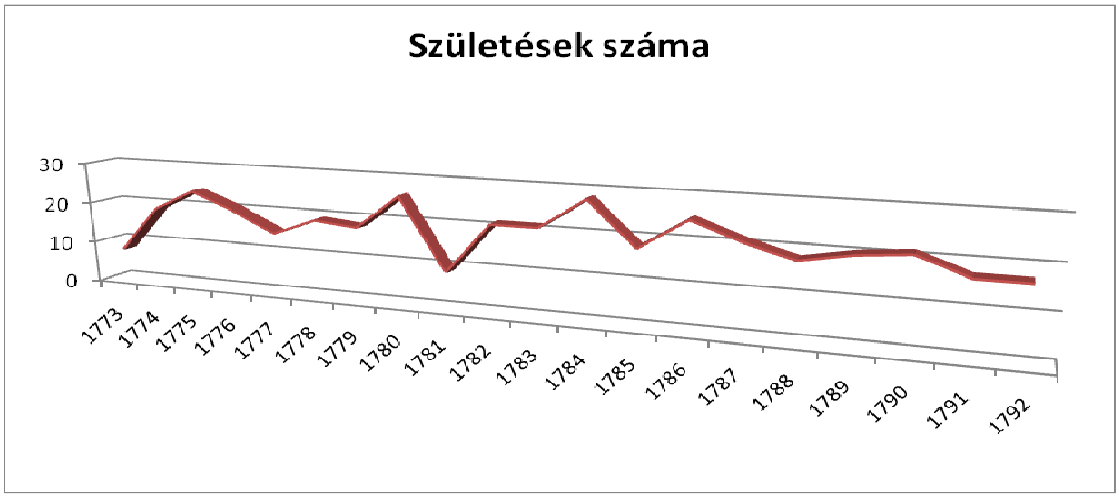

1. grafikon: Születések száma 1772-1792

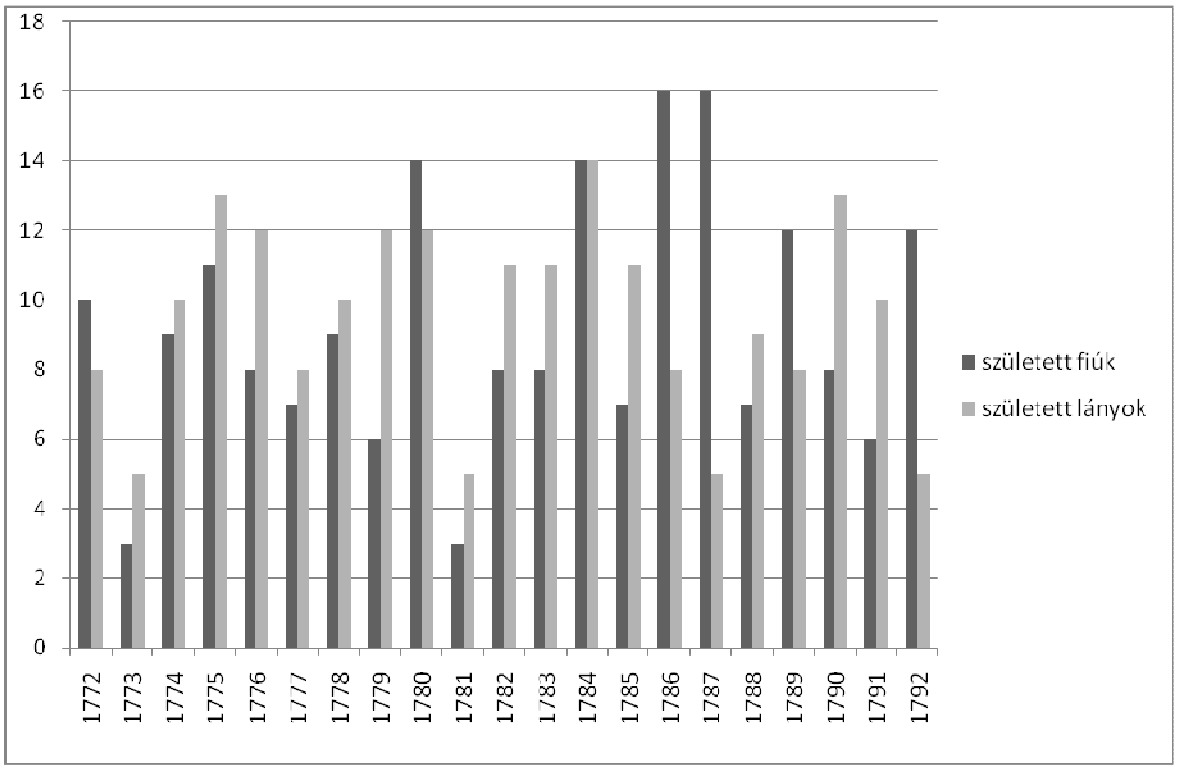

2. grafikon: Születések nemek szerinti megoszlása

11.1. Névadási szokások lánygyermekeknél

A névadási szokásokat több szempontból vizsgáltam meg, egyrészt a névadás gyakorisága szerint, illetve a szülök és a keresztszülők nevének átruházása szemszögéből. A névstatisztikák készítésére külön személyes indíttatás vitt rá.

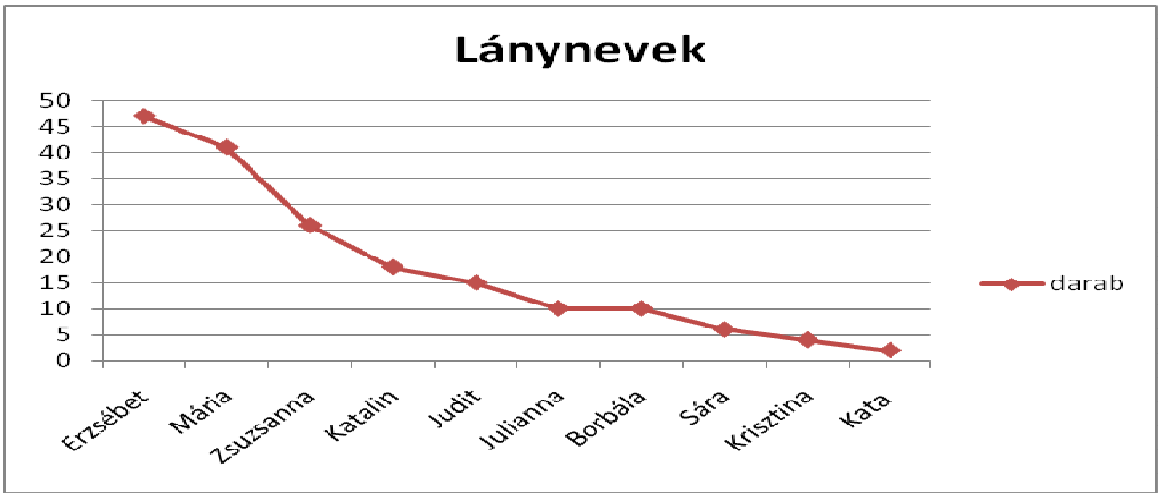

3. grafikon: **Női utónevek gyakorisága 1772-1792**

Az ábrán csupán a többször előforduló utóneveket ábrázoltam. Ez összesen tíz női név, ami ha belegondolunk, hogy húsz év termése, nem számít soknak, még akkor sem, ha kiegészítjük az egyszer előforduló nevekkel is. Ezek a következőek: Júlia, Lídia, Éva, Jusztinia, Anna, Stefánia és Rozália. Még ezekkel együtt is csak tizenhétre bővül a repertoár. Megemlíteném, hogy három alkalommal kettős utónevet adtak, viszont ezek is a már szereplő nevek kombinációi: Anna Borbála, Anna Mária és Krisztina Borbála.

Összehasonlításként az 1743 és 1746 között használt keresztneveket gyűjtöttem össze. Ez csupán négy év termése; amikor Erdélyi János töltötte be a prédikátori hivatást. A négy év során csak hét női keresztnevet választottak gyermekeiknek a szülők (gyakorisági sorrendben): Kata, Erzsébet, Mária, Anna, Zsuzsanna, Borbála, Klára. A hétből hattal a század második felében is találkozhatunk; a Klára viszont akár olyan kirívó választásnak is tűnhet, mint a később szintén csupán egyszer előfordulók. Érdekesség, hogy a Kata változat mellett a Katalin vált később kedveltté.

A XVIII. század elejével kapcsolatban még megvizsgáltam Kakuk Mátyás tanulmányát[62], amely szerint az 1718 és 1729 közötti időszakban a kunszentmártoniak legtöbbször (gyakorisági sorrendben) a Katalin, Erzsébet, Ilona, Anna, Judit, Borbála, Ágnes, Zsuzsanna, Dorottya és Éva neveket választották leánygyermekeiknek. Annak ellenére, hogy ezek az adatok pár évtizeddel korábbiak, mint az ongaiak, több hasonlóság is található közöttük. Az eltéréseket pedig az magyarázhatja, hogy a tanulmány a római katolikus anyakönyvet elemzi, ezért módosultak az arányok az ótestamentumi és újtestamentumbeli nevek előfordulása terén az ongai eredményekhez képest.

A névadási szokásokról készített további statisztikáimat a dolgozat függvényében helyeztem el. Ezzel kapcsolatban még azt vizsgáltam, hogy mennyire öröklődtek tovább a családon illetve a rokonságon belül az utónevek. Ennek a tanulmányozását a női nevek esetében több akadály is nehezítette. Először is, az anyák neveit eleinte egyáltalán nem tartották említésre méltónak; ez a tendencia aztán megfordult, és mind gyakrabban szerepeltek a nőnemű szülők nevei is, viszont egyik évben sem teljes a lista. Másodszor, a keresztanyák esetében még rosszabb a helyzet, mivel legtöbbször csak XY feleségeként szerepelnek, ezért az esetek elenyésző számában láthatjuk csupán a teljes nevüket. Nem volt egyébként törvényszerűség, hogy férj és feleség legyen a két keresztszülő, sőt rengeteg esetben nem is voltak házastársak.

Az említett nehézségek ellenére több alkalommal is találtam egyezést a leánygyermekek és anyjuk és/vagy keresztanyjuk utóneveiben. Huszonegyszer kapta az utód az édesanya, négyszer a keresztszülő nevét, egyszer pedig mindhárom személy utóneve azonos volt.

[62] Kakuk Mátyás: A legrégibb kunszentmártoni anyakönyv (1718-1729) vizsgálatának tanulságai = Barna Gábor – Szabó László (szerk.): Az anyakönyvek, mint a történeti kutatások forrásai, Szolnok, Damjanich János Múzeum, 19-57.

11.2. Névadási szokások fiúgyermekeknél

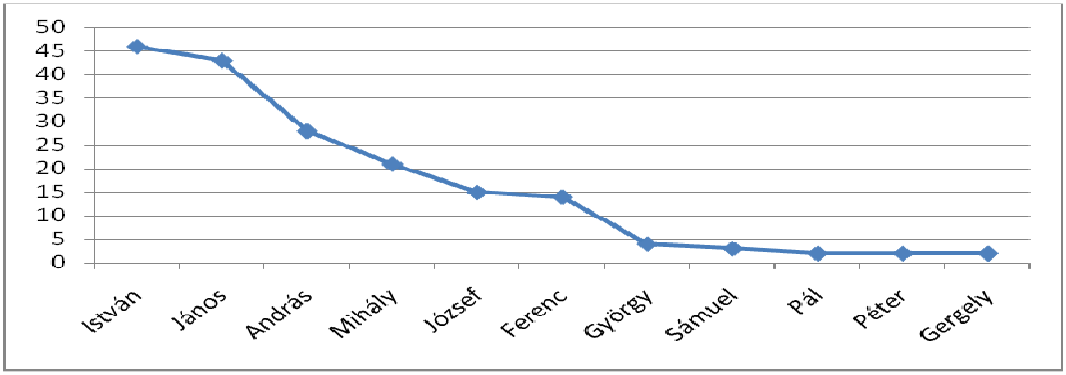

4. grafikon: **Fiú utónevek 1772-1792.**

Az 1772 és 1792 között született fiúgyermekek utónevei sem túl változatosak. Ez azzal magyarázható, hogy itt is megmutatkozott az az országos jelenség, amely szerint a XVIII. században elszürkültek az utódoknak választott keresztnevek.[63] Egynél többször csupán tizenegy nevet választottak a szülők, egyszer pedig a Dániel, a Miklós, a Zsigmond, a Sándor, a Márton, az Antal, a Gábor vagy az Ádám mellett döntöttek.

Ez a század közepe táján, 1743-1746 között így festett: János, István, György, András, Gábor, Pál, Péter, Zsigmond. A képzeletbeli dobó első két helyezetje, a János és az Isván ekkor még fordított sorrenben állt, a György később lecsúszott a harmadik fokról, és az András lépett a helyébe. A többi név csak egyszer-egyszer fordult elő, bár a század második felében is mind felbukkant. Összegezve annyi állapítható meg, hogy ez a nyolcas „társaság” nem veszített tagjaiból harminc-negyven évvel később sem, sőt, kibővült néhány egyeddel.

Kunszentmártonban 1718 és 1729 között a következő nevek voltak legkedveltebbek: János, Mihály, Pál, György, István, Gergely, Ferenc, Mátyás, András és Márton.

[63] Kakuk Mátyás: A legrégibb kunszentmártoni anyakönyv (1718-1729) vizsgálatának tanulságai = Barna Gábor – Szabó László (szerk.): Az anyakönyvek, mint a történeti kutatások forrásai, Szolnok, Damjanich János Múzeum, 19-57.

A nevek továbbhagyományozását a fiú utódok esetében könnyebben lehetett elemezni, mivel szinte minden esetben (kivéve a törvénytelen gyermekeknél) szerepelt az apa neve. Ez jellemző volt a korszak patriarchális szemléletére, hiszen ez a tendencia érvényesült a halotti anyakönyvi bejegyzéseknél is, mert az elhunyt gyermekeknél is sokszor csak az apa nevét tüntették fel, magát a halott gyermeket meg sem nevezték. A keresztapákkal kapcsolatban is egyszerűbb volt a helyzet, mint a keresztanyáknál, mert náluk is szerepelt a teljes név. Mindebből kifolyólag az erősebbik nemen belül számos azonosságot találtam; ez statisztikailag nagyságrendekkel több, mint a leányoknál és nőknél. Az újszülött fiúcsecsemők negyvenegyszer kapták meg édesapjuk, huszonháromszor keresztapjuk, tizenötször pedig mindkét rokonuk utónevét.

A születésekből kiindulva még kapcsolatokat lehetne létesíteni az anyakönyv többi részével, például meg lehetne vizsgálni, hogy a házasságkötés és az első gyermek születése között mennyi idő telt el. Ezen felül a párok termékenységét is lehetne elemezni a született utódok száma alapján, valamint a csecsemő- és gyermekhalandóság mértékét is.

12. A temetési anyakönyvek

A temetési anyakönyvekből nyerhetjük ki a legkevesebb információt, és a hazai kutatások szerint ezeket kell a legtöbb kritikával illetni. A fejléceken a *meghóltak, megholtak, meg hóltak, meg holtak, temettettek* változatok szerepelnek, néha táblázatban, néha pedig folyamatosan; a forma egy prédikátor idején is módosulhatott.

Az 1743 és 1772 közötti időszak adatait a természetes szaporodás szempontjából elemeztem, és a következő fejezetben helyeztem el.

Kertész Gergely prédikátorságának öt esztendeje alatt következetesen vezette a hármas osztású táblázatot, bár a házasságok, születések és temetések sorrendje cserélődött.

1772-ben tizennégy temetés történt. A gyermekeknél csak az apa nevét tüntette fel, és a fia, fiatskája vagy leánya, leánykája megjegyzéssel pontosította a kicsik nemét. Ők általában csak énekszóval temettettek, míg a felnőttek nagy része prédikációval is; ezt megbízhatóan, minden esetben feltüntette a lelkész. A legnagyobb gyászszertartás Darvas (II.) Józsefé volt, aki a betelepítéseket végezte húsz évvel korábban. Nála külön megjegyezte, hogy koporsóba tették.[64] 1773-ban is tizennégyen hunytak el. Itt már az énekes temetések domináltak 8:6 arányban. Férjét követően tekintetes nagyságos Darvas Józsefné, született Gerleni Anna is a másvilágra költözött; őt is koporsóba tették. Ebben az évben a halottak korát is feljegyezte a lelkész, és nemcsak az években számlálhatóakat, hanem a pár hónapot, esetleg csupán heteket élt gyermekek életkorát is. [65] 1774-ben felére esett vissza a halálozások száma, hét temetést végeztek. Egy kivétellel mindenkinek szerepelt az életkora is.[66]1775-ben jelentősen megnőtt a halottak száma, tizenöt temetést végeztek. Ez több mint duplája az előző évinek.[67]1776-ban tizenheten hunytak el, közülük hatot prédikációval, tizenegyet pedig énekszóval helyeztek végső nyugalomra. [68]Volt, akinek a foglalkozása is szerepelt, például Vatay Pál úr kocsisáé. A lelkipásztort személyes tragédia is érte ebben az esztendőben, két nap híján két éves, két hónapos és két hetes leánykáját prédikációval búcsúztatta.

[64] o.r.a.:26.a
[65]o.r.a.: 26.a és 26.
[66] o.r.a.:27.a és 27
[67] o.r.a.:28.a és 28
[68]o.r.a.: 29.a és 29

1777-ben tizennyolcan költöztek a másvilágra. Volt, aki erőszakos halált, más valaki vízbe fulladt; az ilyen kirívó eseteknél láthatjuk csupán a halál okát. Érdekesség még, hogy egy hatéves kisfiút nem énekszóval és nem prédikációval, hanem tanítással temettek el, amelyet az iskolamester végzett. Ebben az esztendőben zajlott a prédikátorváltás.

Csonka János is nagyon következetes volt a temetések módjának a feljegyzésében; hivatali ideje alatt egyszer sem mulasztotta el jelezni, hogy énekszóval vagy prédikációval végezte a gyászszertartást. Az esetek döntő többségében az elhunyt életkorát is felírta.

Helmeczi Dakó István korában némiképp változott a bejegyzések jellege. Prédikátorságának második felében (1786-tól) elmaradtak az énekszóval, illetve prédikációval esett temetések elkülönítései. Ez nagy veszteség a korábbi rendszeres vezetéshez képest, mert a gyászszertartás módjából az életkorra és a társadalmi helyzetre is lehetett következtetni, ha más megjegyzés nem szerepelt az elhunyttal kapcsolatosan. Néhány esetben viszont elődeitől eltérően, sokkal részletesebb leírásokat adott a megboldogultakról. Az 1781-es esztendőben több ilyet is találtam: „*13. Marty: Hubán született 's a' Miskólzi Sckólában Grammaticát tanuló Öcsém Hubay Hubay Jósef temettetett prédikatióval prédikálván felette Tiszt. Bátori Mihály Uram akkori Miskólzi káplán.*"[69] A személyes érintettség lehet a magyarázata annak, amiért az elhunyt iskoláját is megemlítette. Az eset másik érdekessége, hogy a forrás szerint több alkalommal nem prédikált idegen lelkész ongai temetésen, pedig már volt példa arra, hogy közeli hozzátartozót kellett végső nyugalomra helyezni. A következő bejegyzések is 1781-ből származnak: „*1. May: Tiszteletes Kertész Gergely Uram, akkori Sályi Prédikátor életének 40dik s hivatalának 10dik esztendejében, szülei látogatására jövén meg hólt – és együtt Kertész Gergely urammal, az kedves Attyával 100. esztendős emberrel, kinek is látogatására jött, temettettek prédikatióval általam.*"[70] Ez az eset is különleges a maga nevében. A református prédikátorok szokása volt a vándorlás, ezért mehetett a korábban derék munkát végző tiszteletes Sályba. A szülei viszont itt maradtak, ezért visszatért a meglátogatásukra, és épp itt érte utol a halál, az édesapjával egyetemben. Aki, ha hihetünk a bejegyzett életkorának, a XVIII. századi Onga legidősebb embereként hunyt el. (Sajnos az is könnyen előfordulhat, hogy ez az adat csupán becslés, mert a valós születési idejét nem ismerték.)

[69] o.r.a.:37.
[70] o.r.a.:37.

A temetési anyakönyvek összegzéséből kiderül, hogy ebben a húsz évben, milyen széles skálán mozgott a temetések száma. A legtöbb évben kettő és húsz között mozgott ez az érték, feltűnő, kiugró adat csak 1783-ból származik, akkor ugyanis harminchárom gyászszertartást végeztek. A rendelkezésemre álló helyi szakirodalmak nem utalnak semmilyen különös eseményre ebből az időszakból; egy lehetséges magyarázatot az időjárás szélsőségessége szolgáltathat.

A részletesen elemzett húsz év során 275 temetést jegyeztek fel a prédikátorok, ebből mindössze 174 alkalommal szerepeltették a módját is; 71 esetben prédikáltak, 113-szor pedig csak énekszó hangzott el a végtisztesség során. Ez az arány sokat elárul a halottakról. A gyermekeket általában szentbeszéd nélkül tették sírba, kivételt csak a legnagyobb földbirtokos nemesek vagy a tiszteletesek utódai jelentettek. Viszont nem lehet azt sem állítani, hogy az ellenkezőjére ne esne példa, vagyis a felnőttek egyszerűbb temetésére.

Az életkorok szerinti megoszlásról sem kaphatunk teljes képet, ugyanis mindössze nyolcvanhét halottról jegyezték fel, hogy meddig élt. Kováts Zoltán több évtizedes kutatás alapján állapította meg, „hogy ha a halotti anyakönyv bejegyzései között a XVIII. században, sőt még a XIX. század első felében is az elhalálozottak 60%-a nem csecsemő- és gyermekhalott (=14 évig), akkor annak az anyakönyvnek az adatai a természetes szaporodás mértékének a meghatározásakor lényegében nem vehetők figyelembe.”[71] Azt kellett megállapítanom, hogy az ongai anyakönyv megfelel ennek a szigorú kritériumnak. A 97 elhunytból 62 volt tizennégy éves vagy annál fiatalabb, ebből tizenkétszer egy év alatti, hatszor csupán pár napos. A születési anyakönyveknél 1786-ban szerepelt egy halva született gyermek is, róla semmi más adat sincs feljegyezve, még a szülei neve sem. Vele együtt 63 a végleges szám, ez a 98-nak a 64,3 %-a. Ezekből a számokból is látszik, hogy megbízhatónak számítanak a bejegyzések, annak ellenére is, hogy a Kováts Zoltán által megadott érték csupán országos becslés.

[71] Kováts Zoltán: Az egyházi anyakönyvek forrásértékéről = Rácz István (szerk.): Parasztság és magyarság, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1989., 76.

13. Természetes szaporodás

Az 1743 és 1772 közötti harminc évben Onga lakosságának száma folyamatosan emelkedett, amely nem csupán az 1751-ben kezdett református népesség betelepítésének vagy a mobilnak mondható házasodási szokásoknak volt köszönhető. A halálozások és születések egymáshoz viszonyított számarányaiból megállapítható (lásd a mellékletben!), hogy ebben a periódusban általában az utóbbiból volt több, vagy egyenlő mértékűek voltak. A természetes szaporodás mérlege, ha nem is mindig pozitív irányba billent, de negatívba egyszer sem. Érdekes megfigyelés, hogy a betelepítés előttről (pontosabban 1752-ig) származnak olyan adatok, amely szerint a születések nagyságrendileg meghaladták a végtisztességeket, utána viszont sokkal kevesebb differencia tapasztalható.

Az 1772 és 1792 közötti időszaknál viszont a születések és a halálozások egymáshoz viszonyított arányát vizsgálva megállapítható, hogy mérlege nem hajlott egyértelműen a születések irányába. A születések száma kisebb skálán mozgott, mint a halálozásoké; és bár az esetek túlnyomó többségében meghaladta a temetések számát, nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy folyamatosan nőtt volna a lakosság száma (lásd a mellékletben!). Három évben kellett több halotti prédikációt mondaniuk a tiszteleteseknek, mint keresztelni, és az 1783-as évet nem számítva csak csekély mértékkel. 1783-ban viszont harminchárom gyászszertartás történt, ami azért nagyon kiugró érték, mert a vizsgált időszakban húsz fölé sem emelkedett máskor ez a szám. A magyarázat esetleg az lehet, hogy „az 1780-as évek kemény telei közül is az egyik legkeményebbnek az 1783-1784-es bizonyult, mely Nyugat- és Közép-Európa más területeihez hasonlóan hatalmas mennyiségű hóval, hosszú és rendkívül hideg periódusokkal jellemezhető."[72] A tanulmány szerint ráadásul a Kárpát-medencében három területen volt a legrosszabb a helyzet, Buda, Temesvár és Miskolc környékén.

[72]Kiss Andrea – Sümeghy Zoltán – Danku György: Az 1783-1784. évi szélsőséges tél és a Maros jeges árvize = Kiss Andrea - Mezősi Gábor - Sümeghy Zoltán (szerk.). *Táj, környezet és társadalom,* Szeged, SZTE, 2006. 353-362.

14. Egyházfegyelem

Helmeczi Dakó István prédikátorságának első hét évének eseményeiből egy külön fejezetet állított össze, amely az egyházi vétségeket tartalmazta. Ennek a háromoldalnyi terjedelmű írásnak a *Protoculum Ecclesiae Ref. Ongaiensis* címet adta, és évenkénti lebontásban foglalja magába a bűnök és a bűnösök felsorolását.[73] Az írást a lelkészen kívül még Borsai László, a helység nótáriusa, Fekete István kurátor, valamint Becse György és Tót Ferenc is szignálták. Ez is azt bizonyítja, hogy „a külön egyházi szervezet, a presbitérium megalakulása után is nagymértékben megmaradt az egyházi és a világi bíráskodó testület korábbi személyi összefonódása. A két testület illetékességi területének elkülönítése a fegyelmezés területén sem következett be."[74]

A jegyzőkönyv az 1780 és 1787 esett történéseket öleli fel. A leggyakoribb bűn a paráznaság volt, amelyért eklézsiát kellett követni a templomban. „Az eklézsiakövetésen kívül az intés, a figyelmeztetés és a dorgálás a kizárólagos eszközük. A büntetés fokozatai: négyszemközti megintés, a tanúk előtti megfeddés, a gyülekezet előtti dorgálás, ezek után az úrvacsorától eltiltás, gyülekezetből való kitiltás."[75] Az elkövetők többségükben nők voltak, név szerint Beretz Susi, Kakas Boris, Czigány Horváth Andris felesége, özvegy Tebernainé Becse Mária és Zajátz Kata, utóbbi kettő többszörösen is vétkezett. A férfiak között ritkábban fordult elő effajta kihágás, nemes Kántor János esett ebbe a bűnbe. A lopás számított inkább a férfiak vétségének, Vég János, nemes Kántor József és Czeglédi István bűnhődött emiatt, utóbbi meg káromkodásért is.

1783-ban súlyosabb esetek és büntetések is említésre kerültek. Az adott évben a kocsmába járó, és ott botrányosan viselkedő lányokra, miután szép szóval nem lehetett őket meggyőzni, korbácsolást mértek ki (neveket nem említettek). Nem járulhattak Úri Szent vacsorához, amíg penitenciát nem tettek káromkodás miatt Fónagy Mihály és Zajátz Tót Mihály, lopás miatt pedig Pap György, Fóris Ferenc, Gál Pista, Harkányi Nagy Mihály.

[73] o.r.a.:114, 118, 115

[74] Balázs Kovács Sándor: *Protestáns etika – paraszti erkölcs*, 183. = Faragó Tamás (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete a 18-19. században*, Bp., Új Mandátum, 2004., I.

[75] i.m.: 184.

1784-ben a már említett Tebernai Istvánné Becse Maris már negyedszer szült fattyat, ezért deliboraltatott. 1786-ban és 1787-ben a lopások okozták a legnagyobb gondot, ezért Nagy Gergelyt és vele együtt feleségét, Vas Marist is meg kellett büntetni, ráadásul ők visszaesőnek számítottak, mert minkét évben felírták őket; valamint nemes Kántor Jánost, Hejczei Istvánt és Fekete Mihályt büntették meg, mert meglopták tekintetes Darvas József urat.

Már maga a jegyzőkönyv elkészítése is arra vall, hogy milyen fontos volt a prédikátornak és a közösségnek is az egyházfegyelem fenntartása a településen, amely a protestáns vallás és erkölcs alappillérének számított. A középkori szigorúságot idővel enyhébb ítéletek váltották fel, amelyhez jelentősen hozzájárult a világi igazságszolgáltatás gyengekezűsége is. A büntetések általában nem voltak kemények, csupán megszégyenítő erejűek, ezért válhatott több elkövető is visszaesővé, mind a paráznaság, mind a lopás vétkében. „A református egyház fegyelmező funkciója a 19. század harmincas éveiben már csak három bűnre korlátozódott: a káromkodásra, a lopásra és a paráznaságra, de a legtöbb esetben ezeket a világi igazgatás is büntette. (…) Az eklézsiakövetés során bűnbánatot tévő személyek jegyzékében legtovább mindenütt a paráznák szerepelnek.”[76]

Egyházi fegyelmezések korábban is léteztek a településen, bár ilyen szisztematikus jegyzőkönyv nem készült belőlük, csak beszúrták az eseteket a többi anyakönyvi bejegyzés közé. Például, 1773-ban két ügyet írtak fel *Meg Estek* címszó alatt: „*25. April: penitentziát tartott Horvát Klára Czigány menyecske paráznaságban esvén. 16. May: Varga István és Kakas János lopásért*.”[77] 1774-ben és 1776-ban is két parázna nő tartott penitenciát viselkedése miatt. 1780-ból, már a jegyzőkönyv időszakából is találtam beszúrt megjegyzéseket, amelyek ugyanazokat a személyeket említik, mint akik az összesítőben is szerepelnek. Ebből arra következtetek, hogy a jegyzőkönyvet később állították össze, a hét év alatt összegyűlt egyházi büntetésekből.

[76] Balázs Kovács Sándor: *Protestáns etika – paraszti erkölcs*, 184. = Faragó Tamás (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete a 18-19. században*, Bp., Új Mandátum, 2004., I.

[77] o.r.a.:26.

15. Egyéb bejegyzések

Az anyakönyvben a hagyományos bejegyzéseken (házassági, keresztelési és temetési) és az egyházfegyelem elleni vétségeken túl egyéb megnyilatkozásokkal is találkozhatunk, amelyek leginkább a vallással hozhatóak összefüggésbe.

1773-ban Kertész Gergely két adományozást is feljegyzett. Ennek a cselekedetnek korábban egész oszlopot szenteltek a tiszteletesek, de valószínűleg jelentősen lecsökkent a számuk, ezért csak az üresen maradt laprészeken kerültek említésre: „*Isten dicsősségére adakoztak: Gál István – Dr. 34. Erőss János – Dr. 80.*"[78]

Ugyanezen az oldalon: „*Lutheranus ember Tót István Anna hajadon leánya Refmátava lett és leg elsőben Karátsonykor élt az Úrnak Sz. Vatsorájával közöttünk. Ugyan a fia is*."[79] Ez a bejegyzés azért számít különlegesnek, mert az anyakönyvben nagyon kevés utalás található más vallásokra, felekezetre. Nem esik szó például vegyes házasságokról. A XVIII. századból sajnos nem ismerjük az ongai lutheránusok lélekszámát, viszont arról vannak adatok, hogy a 19. században folyamatosan reprezentálták magukat. 1844-ban 4,9%-kal (31 fő), 1861-ben 5,7%-kal (60 fő), 1890-ben pedig 5,6%-kal (65 fő). [80] Ezek a százalékos számok ugyan minimálisak, de az egyértelmű, hogy stabilnak mondható a jelenlétük, és a század végére megduplázódott az evangélikusok száma.

A következő érdekesség 1774-ből való, amely egy áttérés történetét írja le. A legénynek abban az évben volt az esküvője, de még előtte megvált régi vallásától, így nem került sor vegyes házasságra. „*Ez a Juhos György Lutheránus volt, de az ő házasságának alkalmatosságával, régi, sőt mindenkori szándékát ki jelentvén, tőkélletességre vitte; és így maga vallását el hagyván mint a'mellyet igazabbnak látott, tudott és esmért állott a Reformátusok Hitire 's vallására, és elsőbb Böjtkor élt az Úr Sz. Vatsorájával*."[81] 1775-ben ketten tértek át, Kerékgyártó Mihály és Molnár Mihály hitvese, Erős Kata, akik szintén lutheránusból lettek reformátusok. Az ő történetüket már nem fogalmazta meg olyan

[78] o.r.a.:27.a, Dr.= dénár
[79] o.r.a.:27.a
[80] TAKÁCS, 1998. 103.
[81] o.r.a.:27.

szépen és részletesen a prédikátor, mint az előző évit. 1776-ban pedig Fészki Ferenc fia, Sámuel váltott a református hitre, miután édesapja meghalt.

Az anyakönyvben legközelebb 1792-ből származik bejegyzés lutheránusokkal kapcsolatosan. Egy keresztelés történt az év végén: „*12. 10bris Hajdu István és Vintze Katalin lutheránus szülőknek született fiatskájok neveztetik Jánosnak"* [82]Erre az lehet a magyarázat, hogy ebben az időben még csak református temploma volt Ongának (később is csak római katolikus épült), és ha a szülők nem akartak a keresztelő miatt utazni, akkor helyben kellett megoldaniuk a dolgot. A később kialakult gyakorlat szerint az evangélikusok lelki gondozása a sajó-arnóti lelkészekre tartozott. [83]

A legszokatlanabb eleme az anyakönyvnek egy versike, amelyet Helmeczi Dakó István szerzett. A költeményben arról kesereg, hogy milyen nagy a szegénység, és ha így folytatódik, hamarosan esküvők sem lesznek. A költemény aktualitása az volt, hogy az adott évben, 1787-ben, mindössze egy házasságot kötött a prédikátor, az előző és az azt követőben pedig egyet sem (ez utóbbit persze még nem sejthette).

„ *Ha mikor a ló szűk kedves a szamár is*

Bor nélkül s Farsang illy szűken jár máris.

Hatha a kenyér is drágább talál lenni

Egy Menyegző sem lész nem lévén mit enni.

Júnó köti egyben az újj Házasokat

Ő sok német sógort csinál 's Magyarokat

De csak úgy ha Bakhus és Ceres dolgoznak

A Lakodalomra bőven adakoznak."[84]

[82] o.r.a.: 61.
[83] TAKÁCS, 1998., 265.
[84] o.r.a.:49.

16. Összegzés

Az ongai református anyakönyv részletes elemzése után több adalékkal és érdekességgel lehet kiegészíteni a helyi társadalom- és népesedéstörténet XVIII. századi fejezetét. A kutatás eredményei az országos statisztikákhoz és népesedési mutatókhoz is kiegészítésül szolgálhatnak.

Az anyakönyv vezetésének módja és a bevitt adatok bősége nem csupán prédikátoronként mutatott eltérést, hanem egy lelkésznek is változhatott a bejegyzési stílusa a hivatali ideje alatt, ezért nem lehetett a családrekonstrukció módszerével elemezni az 1743 és 1792 közötti ötven évet. A kinyerhető adatok azonban így is sok megállapításhoz és következtetéshez szolgáltattak elégséges tényanyagot.

A három legfőbb rovat közül a házasodási bejegyzésekből számos konklúziót lehetett levonni. Onga lakosai igen mobilisek voltak házasságkötési szempontból; a bejegyzett esetek körülbelül ötven százalékában fordult elő, hogy vagy a mennyasszony, vagy a vőlegény nem helyi származású volt. Ez egy megbízható adat, hiszen a kezdeti időszaktól fontosnak tartották ennek a ténynek a feljegyzését. Ugyanezt a házasságra lépők életkoráról, foglalkozásáról nem lehetett elmondani, bár akadtak kivételek. Általában a társadalom magasabb fokán állókról többet tudhattunk meg. A lakodalmak időpontja egységes képet mutatott, hiszen döntő többségében az év első két hónapjában álltak a párok az oltár elé.

A születési anyakönyvek elemzése során a természetes szaporodásra, a nemek szerinti megoszlásra és a névstatisztikákra helyeztem a hangsúlyt. 1743 és 1792 között csupán három olyan év volt, amikor a halálozások száma meghaladta a születésekét, az is mind 1772 után történt meg. Egy kivétellel, amelyet a zord téli időjárással magyaráztam, nem volt számottevő a különbség. A lakosság száma legtöbb esetben növekvő tendenciát mutatott, ezért természetes szaporodás jellemezte ezeket az évtizedeket. Ez azért is volt fontos, mert még a születésszabályozás kora előtt történtek mindezek. A névadási szokások összegzéséből ki lehetett deríteni a korszak legdivatosabb és/vagy leggyakrabban áthagyományozott női és férfi neveit, amelyek a következőek voltak: Erzsébet, Mária, Zsuzsanna és Katalin, illetve István, János, András és Mihály. Azt is meg lehetett

állapítani, hogy a névadási gyakorlat meglehetősen szegényes készletből táplálkozott, amely illeszkedett a korabeli tendenciákba.

A halotti anyakönyveknél a gyászszertartások módjának vizsgálatára nyílt leginkább mód. Az esetek körülbelül 60%-ánál jegyezték fel a prédikátorok, hogy énekszóval vagy prédikációval helyezték végső nyugalomra az elhunytakat. Ha feltüntették az életkort is, akkor láthatóvá vált, hogy nem létezett egységes gyakorlat, miszerint csak gyermekeket temettek volna az egyszerűbb szertartással, vagy csak felnőtteket prédikációval. Ezt sokszor a megboldogult társadalmi hovatartozása is befolyásolta, ugyanis a nemesek gyermekeit általában szentbeszéddel temették.

Az elhunytak életkorát sem lehetett teljes körűen elemezni a feljegyzések hiányossága miatt, viszont ahol szerepelt ez az adat, abból meg lehetett állapítani, hogy az ongai hitközségen belül igen magas volt a csecsemő- és a gyermekhalandóság. Az összesített adatok szerint a tizennégy évesnél fiatalabbak temetései több mint hatvan százalékot tettek ki. Ez az arány megfelel a XVIII. századi magyarországi halandósági mértéknek.

Az anyakönyv kiegészítő bejegyzésekben bővelkedett, amelyek leggyakrabban az egyházfegyelem kérdését érintették. A vétséget elkövetőket és a büntetéseket tételesen felsorolták. A település világi és egyházi vezetése is igen nagy hangsúlyt fektetett a jó erkölcsök megőrzésére. Az elszórt bejegyzések mellett az egyik prédikátor utólagosan külön jegyzőkönyvet állított össze ezeknek a kihágásoknak az összefoglalására. Az egyéb, elvétve felfedezhető jegyzetekből pedig a más felekezetűekről értesülhettünk, leginkább a lutheránusok áttéréseinek történetéről. A prédikátorok magánéletéről, vagy éppenséggel művészi hajlamairól is megtudhattunk egyet, s mást.

A forrás részletes elemzésével remélhetőleg nemcsak számadatokkal és statisztikákkal bővült a XVIII. századi magyarországi és a helyi vonatkozású népességtörténetet, hanem a társadalomtörténet egyéb ágai is adalékokkal egészültek ki.

17. Resumé

The topic of my thesis work is the analysis of the reformed birth register of the town of Onga. The origin as well as the main source of my research is the real register itself dating back to the age 1743. Until today nobody has made any study of it from microhistorical point of view placing the demographical chages into the center.

I tried to retrace the demographical changes of Onga's inhabitants in the XVIII. Century analysing the entries of the three most important parts of this mixed-type register, namely the christening, marriaging and funeral. The most detailed period in my work/typesript is the one from 1772 to 1792.

The thesis work contains the following topics:

A brief introduction of the history of the register source analysis and methology of research.

The second chapter is a local history introductory that is followed by the section dealing with the history of the XVIII. Century and different layers of sociality especially emphatising on nobility.

After the detailed revision of the register of Onga I get to the analysis of the three most important topics of my thesis. These are namely as already mentioned the christening; marriaging and funeral. I made statistics of different approaches took relations and drew conclusions.

Two chapters are dealing with the additional entries of the register such as the matter of discipline of church and also some intersting things are mentioned from the „miscelanious" category.

The purpose of the completed thesis is to contibute to research of the local history. Placing into a wider context it could also provide some additional information to the nation-wide researches especially to the history of the growth of population and demografical changes.

18. Felhasznált irodalom

Balázs Kovács Sándor: *Protestáns etika – paraszti erkölcs* = Faragó Tamás (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete a 18-19. században*, Bp., Új Mandátum, 2004., I.

Benda Gyula: *Egy mezővárosi közösség rekonstrukciója 1700 és 1850 között – Kérdések és lehetőségek Keszthely példáján* = Benda Gyula: *Társadalomtörténeti tanulmányok*, Bp., Osiris, 2006., 409-417.

Benda Gyula: Patrónusok vagy komák – A keresztszülői kapcsolatháló Keszthelyen (1740-1849) = Benda Gyula: *Társadalomtörténeti tanulmányok*, Bp., Osiris, 2006., 519-547

Bíró Sándor (szerk.): *A magyar református egyház története*, Sárospatak, 1995.

Hajdú Mihály: *Általános és magyar névtan: személynevek,* Bp., Osiris, 2003.

Haraszti György: *A zsidóság visszatérése Magyarországra a 18. században* = Faragó Tamás (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete a 18-19. században*, Bp., Új Mandátum, 2004., I.

Jávor Kata: *A magyar paraszti erkölcs és magatartás* = Faragó Tamás (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete a 18-19. században*, Bp., Új Mandátum, 2004., I.

Kakuk Mátyás: *A legrégibb kunszentmártoni anyakönyv (1718-1729) vizsgálatának tanulságai* = Barna Gábor – Szabó László (szerk.): *Az anyakönyvek, mint a történeti kutatások forrásai,* Szolnok, Damjanich János Múzeum, 19-57.

Kiss Andrea – Sümeghy Zoltán – Danku György: Az 1783-1784. évi szélsőséges tél és a Maros jeges árvize = Kiss Andrea - Mezősi Gábor - Sümeghy Zoltán (szerk.). *Táj, környezet és társadalom,* Szeged, SZTE, 2006. 353-362.

Kováts Zoltán: *Az anyakönyvek, mint a történeti források a magyar történet kutatásában* = Barna Gábor – Szabó László (szerk.): *Az anyakönyvek, mint a történeti kutatások forrásai*, Szolnok, Damjanich János Múzeum, 5-18.

Kováts Zoltán: *Az egyházi anyakönyvek forrásértékéről* = Rácz István (szerk.): *Parasztság és magyarság*, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1989., 69-79.

Takács László: *Onga története*, Onga, OKE, 1998. (röviden: Takács 1998.)

Takács László (szerk.): *Onga XX. századi története fotók tükrében*, Onga, OKE, 2000.

Takács László: *Barangolások Onga múltjában*, Onga, OKE, 2001.

Takács László (szerk.): *Válogatott források Onga történetéhez 1222-1956*., Onga, OKE 2003.

Takács László (szerk.): *Adalékok az ongai oktatás történetéhez,* Onga, OKE, 2004.
Takács László: *Az ongai református templom és egyház története*, Onga, OKE, 2006.
Verók Zsuzsa: *Legyesbénye református gyülekezetének demográfiai változásai*, Miskolci Egyetem, 2009.(szakdolgozat)

www.okeonga.hu (Az Ongai Kulturális Egyesület honlapja)

Forrás:

Ongai református anyakönyv (röviden: o.r.a.)

19. Függelék

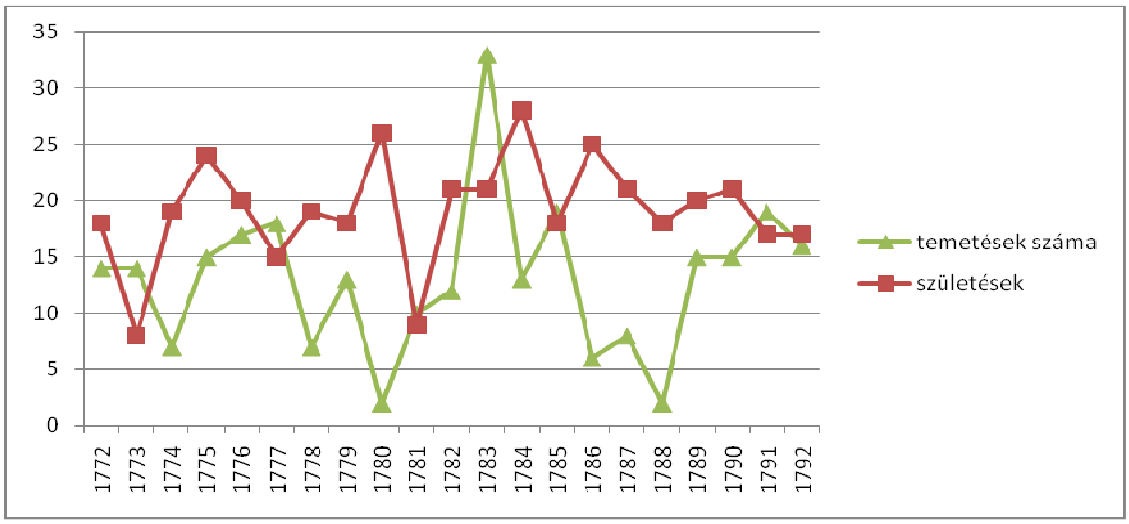

1. Születések és temetések száma: 1772-1792

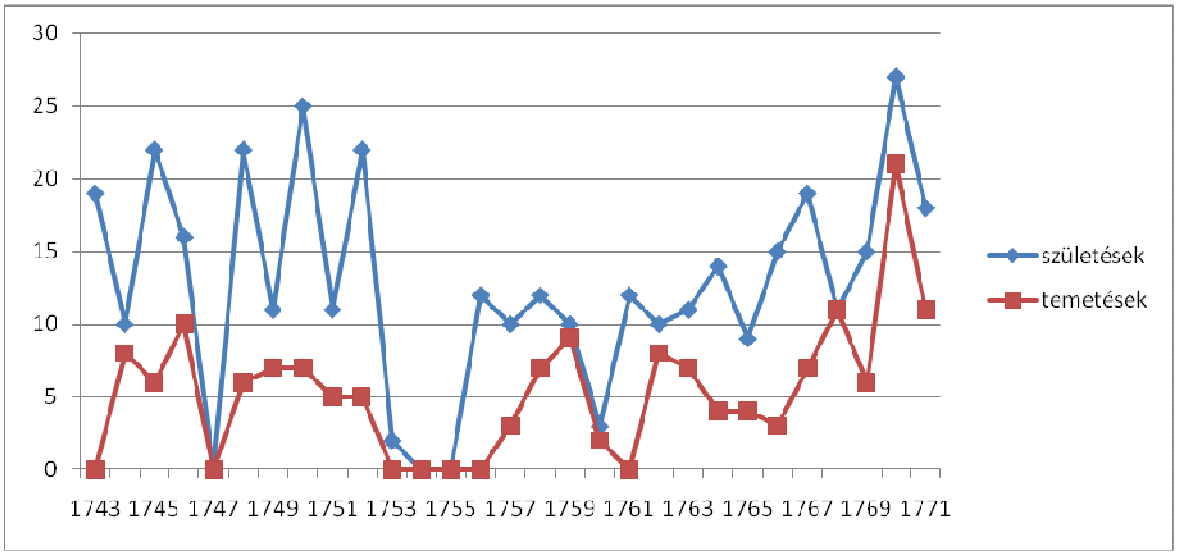

2. Születések és temetések 1743-1772 között

3. Házasságkötések 1743-1772.

4. Házasságkötések 1772-1792.

52. oldal: Kertész Gergely bejegyzéseinek első oldala

53. oldal: Csonka János kézírása

54.oldal: Helmeczi Dakó István kézírása

Kertész Fergely Predikátorsága alatt.

Anno 1772.

Die.	Meg holtak.	Születtek.	Házasodtak.
24. Xbr.	Nagy Mihály temetetett Bejtelep.	12. Jan. Kujsó Judit Szabó Zakariás leánya Kertész Fergely Predikátor Uram Keresztelő Apja.	
1. Martius.	Orok Sárkány [illegible]		
3. Mart.	Darú Gergely leánya [illegible]		
11. Mart.	Tót Sámuel [illegible]		
[illegible]	Kerekgyártó Ifi. fia Dániel a Lattó egy Predikátióval.	16. April. Tóth Ilona Kántor Lampja született. Keresztelő Apja Kertész Fergely Pap. neve Anyja Ebeni Orsolya a Mesterné Keresztelő Anyja.	
13. Mart.	Nemes Tsepregi Szabó Mária, ének szóval.		
17. Mart.	Ziga Gergely leánya Lídi ének szóval.		
2. April.	Fabó Istvánné Szép Mihályi Zsófia Orok temetett Istvánné Predikátióval.	16. Apr. Nagy Sámuel fia Mária Magdolna Keresztelő Apja Kertész Fergely Pap. neve Anyja Nagy Mihályné Szép Mihályi Zsófia.	
9. Maj.	Molnár János Predikátióval.		
Junij.			
9. July.	Tót Mihály Kis Tótsán Gazdag Orok Sokadik Gyermeke Orok temetett [illegible]		
7. Aug.	Kerekgyártó Péter temetője ének szóval.		
8. Sbr.	Iglai Zakar Borbála Predikátióval.	12. Aug. Ziga Gergely Lampja Katalin Anyja Kertész Fergely Pap. neve Anyja Nagy Mihályné Szép Mihályi Zsófia.	
		15. Aug. Sátor András Szabója Istvánné Anyja Kertész Fergely Pap. neve Anyja Tekintetes Nagy Mihályné Szép Mihályi Zsófia.	
1773.			
5. Jan.	Berek Istvánné Szabó Zsófia ének szóval.		
5. Jan.	Kis János Szabó Mária ének szóval.		
[illegible]	Gyurkó Mihályné Szabó Zsófia ének szóval.	22. Aug. Ujja Kis Mária Anyja Szigony Péter Szabó Anyja Tekintetes Nagy Mihályné Szép Mihályi Zsófia.	
9. Febr.	Kóka János fia ének szóval.		
2. Mart.	Kis Mihály Kis Jánosné Szabó Zsófia ének szóval.	27. Aug. Molnár Dániel Gyulai Sámuel Kertész Fergely Pap. neve Kertész Nagy Mihályné Szép Mihályi Zsófia.	

1773.

20. Januar.	Szanálóson lakó Nemes Gyarmati Mihály et Bursch Anna Mária Szanálóson Kántor.	
26. Jan.	Tsefke Györgyné szül. Hatalyi Nemes Mihály Lampás Asszonyai.	
2dum die.	Tóbiás Mihály szül. Vándor Tót Mihály Lampás Asszonyai.	
1mo Febr.	Makrai Sámuel Kassai Mihályné Szül. Gegledi Orbán Leánya Makrai.	
10mo Febr.	Kerekegyházán lakó Domonkos Orbán vitte el Kis János házasságra Leánya Zsuzsánnát.	
2dum die.	Kis Istvánné szül. Tóth Terézia házasságra Leányát Zsuzsánnát.	
11mo Maj.	Tsefsepsén lakó Cigány Lemény Dávid László vitte el az Orbán Cigány Menyecskét Horvát Klárát.	
15to Octob.	Ocsán Kis Tótsán lakó Ifi. Kelemen Orbán vitte magának feleségül Orbán Orbán házasságra Leányát Erzsébetet.	
12mo Octob.	Cigány Ziga fia Mihály Horvát András Horvát Kis Katalin feleségül Cigány Horvát Mihályné. Nótát.	
3tia Nov.	Vilsont Cigány Ziga fia Mihály Mihály Nótás vitte magának feleségül Cigány Bango Györgyné szül. Lampát Judit.	

Születettek 1778ik. Megholtak Házasodtak.

5ta Februar. kereszteltetett Fekete István fiacskája, Péter, K. Attya Tonka-János Kévéllátor, K. Anyja a' Felesége, Polgári Kata.

7ma Februar. Molnár György béres leánykája, Erzsébet; K. Attya Kis-István, K. Anyja a Felesége.

22da Febr. Czigány Horvát Ferencz leánya Lóra; K. Attya Czeglédi István, K. Anya a Felesége.

4ta Martz. O. Mester Varga-János U. Erzsébet leánya K. Attya Tétty N. Réti Darvas-József U; K. Anya Tétty Nj Vatei Rálisth. Nyz. T. Mánjási Krisina Asz. Nony.

6ta Martz. Becze Mari fattyu fia, Ferencz; K. attya Kis János, K. anya Sós Istvánné.

25ta Martz. Fonagy Mihály leánya, Judit; K. Attya Tonka-János, K. Anya a Felesége.

3tia Maji Horvát-István fia, István; K. Attya Kis István K. Ty. felesége.

6ta Februar. Néhai Vég-János Özvegye, Hercseg Erzsébet, mintegy 71. esztendös, temettetett prédikával.

15ta Februar. Fábján György Kakasi, öt esztendös leánykája temettetett énekszóval.

1ma Martii Kakasi-János Márton nevü 16. esztendös fia temettetett énekszóval.

18ma Aprily Pál Mihály, mintegy esztendüs ember, temettetett énekszóval.

21ma Aprily. Nyeste Borsai László Uj-János fiacskája véletlen s. kivüle meghalván temettetett énekszóval.

17ma Aug. Juhász-János béres leánykája temettetett énekszóval.

18ua Septbr. Nagy Mihály-Judit leánykája énekszóval.

12ma Januar. Kis Mihály vette feleségül néhai Fekete Ferencz hajadon leányát, Juliánnát.

28ua Januar. Uj Magyar, v. Czigány, Horvát Ferenta vette magának feleségül, néhai D. Pyöri Czigány Hamzok Ferenta leányát, Zsuzsánnát.

25ta Febr. Molnár Mihály hazta Kisházi Erzsébetet feleségül Pestelyből, Veres András házától.

2da Martz. Nagy-István vette magának feleségül Tót-István leányát, Annát.

30ma Septemb. K. Tolajs való Udvari-János vette feleségül néhai Fekete György leányát, Katát.

Anno 1782. Temettettek.

19 January	Kakas János; mellé bővre exequiali:
20 Februar	N. Négyesi Sárosi, Sólyom Mária; prédikazsinál.
23a Febr.	Kakas Sárosi. Lárk Szóval.
25 Febr.	Horváth István. Lárk Szóval
26 Febr.	Özvegy Molnár Sárosi: Prédikazsinál.
7a Marty.	Borsos János az Ujfalusi Malomban megölt, Szabó Molnár: Prédikázsinál.
24a Marty.	Iglai Mátyás. temettetett. Lárk Szóval.
28a Marty.	Zajácz Sót Mihály Leányka: Lárk Szóval.
26a April.	Horváth Julcska, Kakas János Szolgálóleánya. Prédikazsinál.
30a April.	Székely Mihály, az Ujfalusi Malomban Molnár Legény, kit a malomnál a' vizben holt temettetett. Prédikazsinál.
10a Juny.	Fonagy Andras. Prédikázsinal.
5a Augy.	Molnár János, prédikázsinal.

NB. Ez Esztendőben pocsitentiás tartottak a' Templomban, Parázsnaságos Kakas Borcsa is - - Berecz Susi.